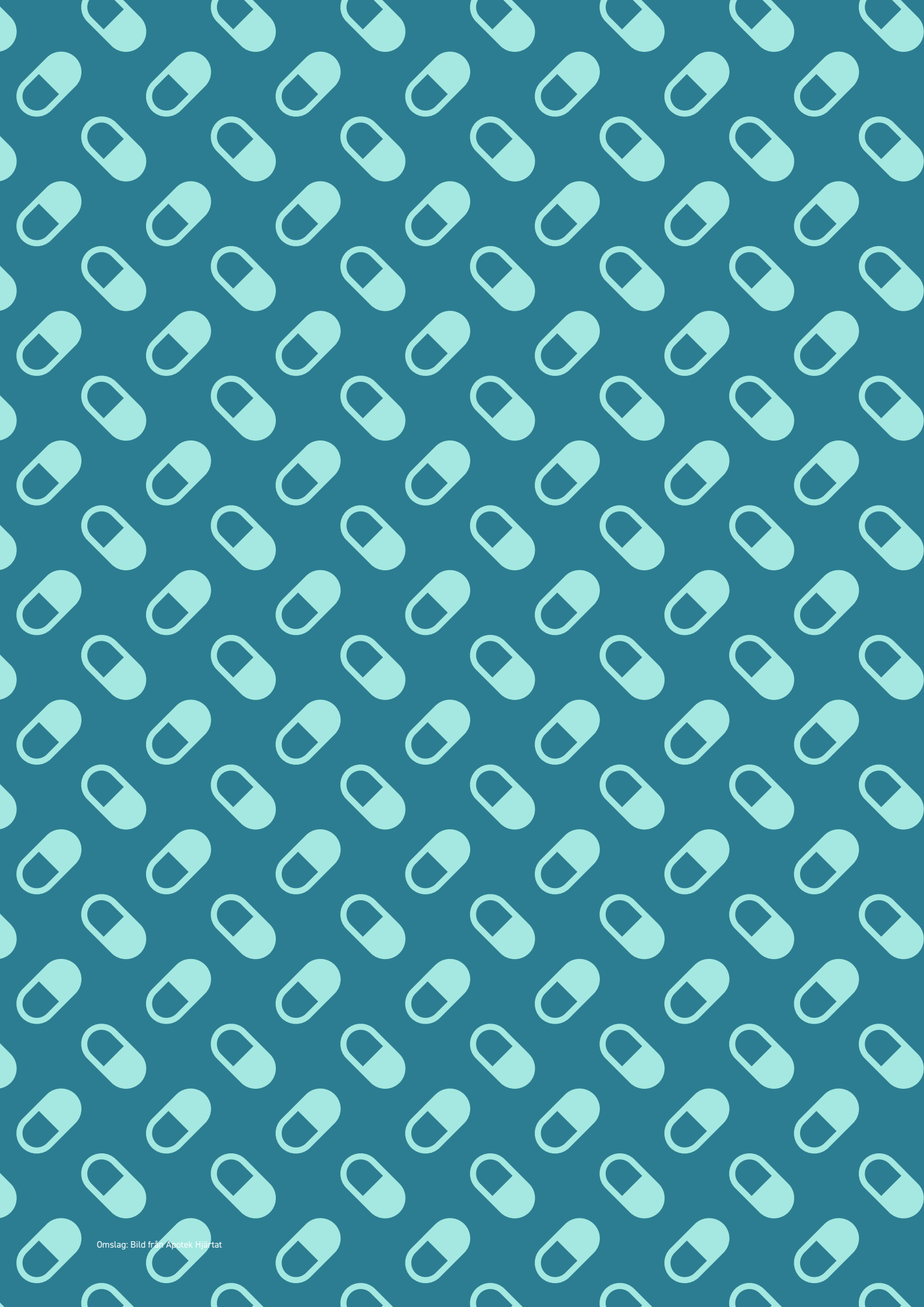
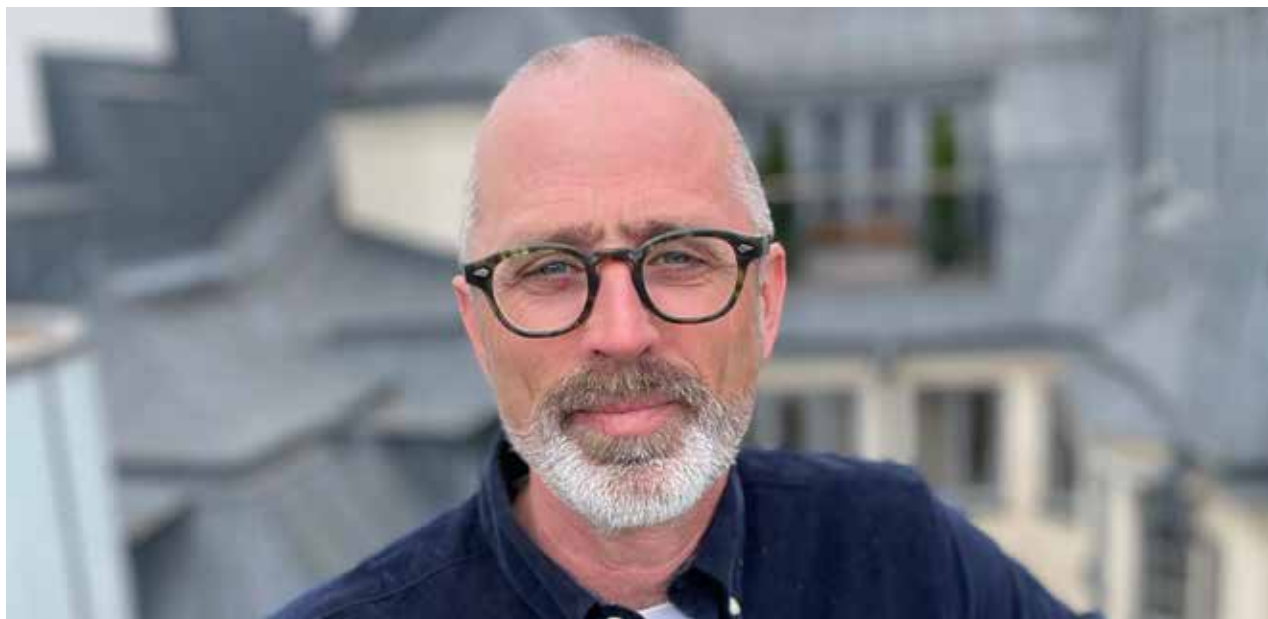

**Sveriges
Apoteksförening**
BRANSCHRAPPOR 2022

FÖRORD

2021 blev andra året då coronapandemin höll ett hårt grepp om världen. Men det var också året då vaccin mot covid-19 blev tillgängligt för befolkningen och en stor massvaccinering tog fart.

För apoteken har året präglats av hårt slit. Periodvis har trycket varit högt på apoteken och kanalförskjutningen från fysiska butiker till e-handeln har fortsatt. Närmare var tredje apoteksprodukt såldes via e-handelskanalen under 2021. Det har påverkat apoteksföretagen mycket. För första gången sedan apoteksmarknaden omreglerades 2009 ser vi nu att antalet fysiska butiker har minskat. Detta har framför allt påverkat storstadsregionerna och större städer medan antalet apotek på mindre orter och landsbygd däremot har ökat något.

Apoteken har spelat en viktig roll under pandemin. Trots perioder av hög sjukfrånvaro har apoteken lyckats fortsätta förse befolkningen med läkemedel. Apoteken har även rustat befolkningen med skyddsutrustning och snabbtester samt genom samarbeten med vårdaktörer varit tillgängliga för vaccinering.

Under året har vi i branschen jobbat nära TLV i deras regeringsuppdrag att starta en försöksverksamhet med farmaceutiska tjänster på apotek. Detta är en fråga som jag brinner för och vi i branschen har efterfrågat länge. Det finns gott om goda exempel från en rad andra länder där utvärderingar och forskning visar hur farmaceutiska

tjänster kan en spela viktig roll för att förbättra läkemedelsanvändningen. De första pilotförsöken på apotek kommer i gång under våren 2022.

Jag är också stolt att vi i februari 2021, mitt under pandemin kunde lansera Välvald – apotekens guide för ökad transparens. Nu kan apotekskunder som köper receptfria läkemedel göra val även baserat på hur transparenta läkemedelsföretagen är gällande sitt hållbarhetsarbete. Inte nog med det, under året har vi vidareutvecklat Välvalds kriterier så att de 2022 även ställer vissa krav på ansvarsfull tillverkning av de enskilda produkterna.

Årets branschrapport avslutas med kapitlet Framtidens apotek, det är en spaning framåt, hur apoteksmarknaden inom en inte alltför avlägsen framtid kan komma att se ut. Även om vi inte vet exakt hur apoteken kommer att utvecklas så kommer marknaden med största sannolikhet att fungera annorlunda än idag.

Jag rekommenderar läsning av årets fullmatade branschrapport, vill du veta ännu mer har föreningen även tagit fram www.apotekswiki.se där vi försökt att sammanställa fakta om branschen på ett enkelt och lättgängligt sätt.

Johan Wallér
Vd, Sveriges Apoteksförening

INNEHÅLL

1. Året i korthet	5
2. Den svenska marknaden	7
3. Apoteksmarknadens ekonomiska utveckling	9
4. Apotekens ekonomiska förutsättningar	15
5. Apotekens personal	19
6. Vårt samhällsuppdrag	22
7. Tillgänglighet till läkemedel	25
8. Tillgänglighet till apotek	28
9. Läkemedel och miljö	32
10. Framtidens apotek	35
11. Om Sveriges Apoteksförening	36

1. ÅRET I KORTHET

98%

av kunderna var nöjda med sitt senaste apoteksbesök.

Mycket nöjda kunder

- 98 procent av apotekens kunder var nöjda med sitt senaste apoteksbesök.
- 81,5 procent ger något av de två högsta betygen, "utomordentligt bra" respektive "mycket bra".

E-handeln står för tillväxten på marknaden för öppenvårdsapotek även om tillväxttakten avtar

- Apotekens e-handel ökade med nästan 20 procent i värde under året medan de fysiska apoteken inte hade någon tillväxt i total omsättning.
- Volymandelen var närmare 30 procent av alla produkter som såldes via e-handelskanalen under 2021.

140 miljoner

besök gjordes totalt under 2021.

Apotek för alla

- Varje dag besöker ca 390 000 personer ett apotek, det innebär 140 miljoner besök/år på något av landets apotek.
- 88 miljoner recept expedierades under 2021
- Det fanns 1411 öppenvårdsapotek i Sverige vid slutet av 2021. (52 procent fler än före omregleringen)
- Det finns nio e-handelsapotek. Apoteks-kunder över hela landet handlar apoteksvaror via e-handel. Andelen äldre kunder över 70 år har ökat kraftigt till följd av pandemin.

Drygt 88 miljoner recept expedierades under 2021.

DEN SVENSKA APOTEKSMARKNADEN 2021

Den svenska apoteksmarknaden består av fem rikstäckande kedjor, tre renodlade e-handelsaktörer samt enskilt drivna apotek. Totalt finns 1411 fysiska öppenvårdsapotek, nio distans- eller internetapotek samt 26 sjukhusapotek som förser slutenvården med läkemedel.

Bild från Apoteksgruppen

2. DEN SVENSKA MARKNADEN

Mycket nöjda kunder på apotek över hela landet

Hög kundnöjdhet

Apoteken har generellt sett mycket nöjda kunder och har haft det under lång tid. Totalt 98 procent av kunderna är nöjda med sitt senaste apoteksbesök och 81,5 procent ger betygen ”mycket bra” respektive ”utomordentligt bra” (betyg fyra och fem på en femgradig skala). Oavsett kön, ålder och bostadsort så är apotekskunderna nöjda med sina apotek.¹

Årligt återkommande kundundersökningar visar att de främsta skälen till att kunderna är så pass nöjda med sina apotek är apotekens geografiska läge och att apoteket har det man söker. Mest nöjda är de kunder som gör ett aktivt val av apotek, alltså de som har tydliga alternativ att välja mellan. Kort väntetid och ett trevligt bemötande från personalen är också viktiga faktorer. Kunderna anser att apotekspersonalen är förtroendeingivande och att de får bra vägledning och råd på apotek.

Kundernas ärenden på apotek

Varje dag besöker cirka 390 000 personer något av landets fysiska apotek eller e-handeln. Totalt hade apoteken cirka 140 miljoner kundbesök 2021. En stor andel, knappt 40 procent, av de personer som besöker ett apotek gör det för att hämta sina receptbelagda läkemedel. Sveriges apotek expedierade 2021 cirka 88 miljoner recept samt dosdispenserade läkemedel åt 225 000 kunder. Resterande drygt 60 procent av apotekens besökare är kunder som handlar receptfria egenvårdsläkemedel och handelsvaror. När kunderna besöker ett apotek är det oftast med flera syften samtidigt. Den som ska hämta ett receptläkemedel passar många gånger på att köpa receptfria läkemedel eller andra apoteksvaror.

De olika apoteksföretagen

Den svenska apoteksmarknaden består av fem rikstäckande kedjor; Apoteket AB, Apotek Hjärtat, Kronans Apotek, Apoteksgruppen och Lloyds Apotek. Apoteksgruppen drivs både som

Bild från Lloyds Apotek

apotekskedja med helägda apotek och i franchise-form med cirka 30 apotek med enskilt ägande under samma varumärke. Dessutom finns det tre renodlade e-handelsapotek; Apotea, Meds och Apohem samt drygt 40 enskilt drivna apotek. De enskilt drivna apoteken organiserar sig inom organisationen SOAF som i sin tur är föreningsmedlem hos Sveriges Apoteksförening. ApoEx är föreningens enda medlem som är helt inriktad på slutenvården.

Apotek på öppenvårdsmarknaden

Öppenvårdsapotek är butiker som en konsument kan besöka fysiskt. Det fanns vid årsskiftet 2021/22 1 411 öppenvårdsapotek. Därutöver finns apotek som enbart säljer och ger råd om läkemedel via internet. Det finns tre renodlade e-handelsaktörer men även apotekskedjorna har e-handel i varierande omfattning. Totalt finns nio distans- eller internetapotek.

Dosapoteken är en specialform av apotek med öppenvårdsapotekstillstånd. På dosapoteken packas läkemedel om i påsar med den uppsättning av olika läkemedel som en viss patient ska ta vid ett enskilt tillfälle. Ompackningen kallas dosdispensering och är en tjänst som regioner upphandlar. Syftet är att

¹ Källa: Kantar Sifo, Kundnöjdhet på apoteksmarknaden.

² <https://www.kantarsifo.se/insikter-kring-coronavirus> (20210226)

underlätta för framför allt äldre personer som tar många läkemedel samtidigt. Ungefär 225 000 personer har dosdispenserade läkemedel. Under 2021 fanns tre dosapotek som drevs av tre olika aktörer; Apoteket AB, Svensk Dos och Apotekstjänst. Viss dosdispensering görs också av läkemedel till slutenvården. Dessutom har vissa apotek utvecklat en dostjänst som kan köpas av privatpersoner.

Apotek på slutenvårdsmarknaden

Det finns 26 sjukhusapotek som försörjer slutenvården samt vissa institutioner med läkemedel. Sjukhusapoteken har minskat i antal till följd av koncentration till färre enheter genom att försörjningstjänsterna upphandlas för en eller flera regioner. Tillverkningsapoteken (extemporeapoteken) tillverkar individanpassade läkemedel för både öppenvårds- och slutenvårdspatienter. Det handlar bland annat om cytostatika, antibiotika och parenteral nutrition. Tillverkning sker även för kliniska prövningar. Totalt finns det fyra tillverkningsapotek. I följande tabell redovisas samtliga former av apotek som var aktiva i slutet av 2021.

Olika typer av apotek på den svenska marknaden

Apotek uppdelade på kategorier	2020	2021
Öppenvårdsapotek (som konsument kan besöka fysiskt)	1433	1411
Sjukhusapotek (inom slutenvården)	34	26
Tillverkningsapotek	4	4
Dosapotek	3	3
Distans- och internetapotek ¹	9	9
Övriga ²	3	3
Summa	1486	1456

1) Enheter med apotekstillstånd och fullsortiment av receptbelagda varor som enbart arbetar med distans- eller e-handel, och som inte går att besöka fysiskt som konsument.

2) Övriga avser hemofiltverksamhet.

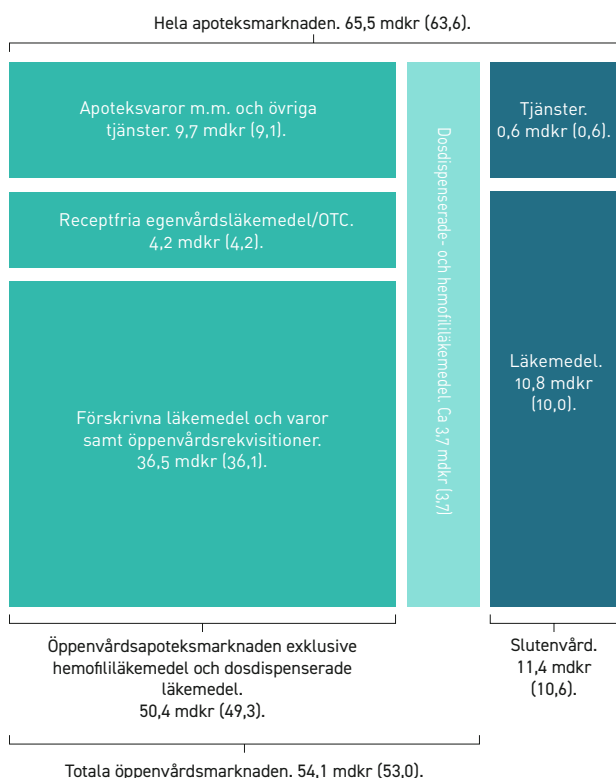
Källa: SA Service AB och expeditiönsställeregistret EXP0.

3. APOTEKSMARKNADENS EKONOMISKA UTVECKLING

Apoteksmarknaden

Hela apoteksmarknaden inklusive slutenvård omsatte drygt 65 miljarder kronor 2021, vilket är en ökning med 1,9 miljarder eller tre procent jämfört med 2020. Omsättningen på den totala öppenvårdsapoteksmarknaden uppgick till drygt 54 miljarder kronor 2021, vilket innebär en ökning med 1,1 miljard eller 2,1 procent från föregående år. I omsättningen ingår då även hemofililäkemedel för blödersjuka och dosdispenserade läkemedel. Slutenvårdsmarknaden, som i huvudsak är läkemedelsförsörjning till inlaggande patienter, omsatte över elva miljarder kronor 2021.

Schematisk översikt över apoteksmarknaden utifrån nettoomsättning 2021

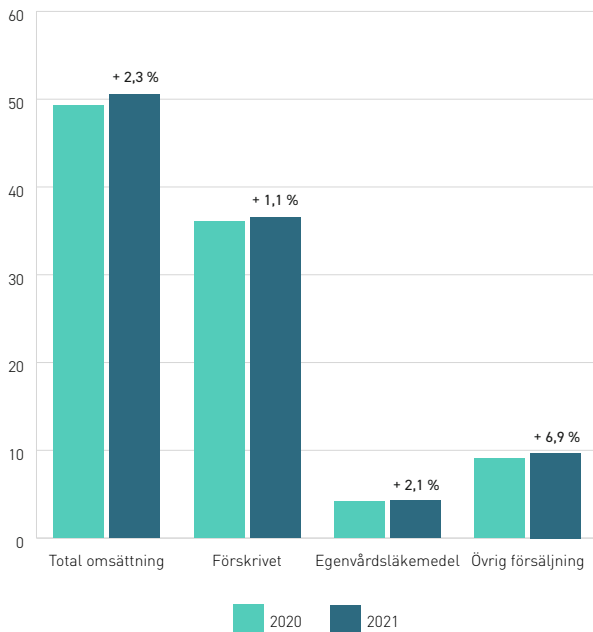
Anm: All omsättning avser pris till konsument eller slutkund (AUP) exklusive moms, förutom läkemedel till slutenvården där priserna är nettopriser. Istället erhåller apoteken en ersättning för försörjningstjänsten. En del av de dosdispenserade läkemedlen är helförpackningar som går via Dos-apoteken. Figuren syftar till att illustrera olika delar av den faktiska apoteksmarknaden 2021 (år 2020 inom parentes), beloppen är avrundade.
Källa: SA Service AB och E-hälsomyndigheten samt egna beräkningar.

Öppenvårdsmarknaden och utvecklingen för olika segment

Under 2021 uppgick nettoomsättningen på öppenvårdsapoteksmarknaden till 50,4 miljarder kronor, vilket motsvarar en ökning med 2,3 procent jämfört med 2020. I dessa siffror ingår apotekens läkemedelsförsäljning på öppenvårdsmarknaden och försäljning av apoteksvaror och tjänster medan hemofili- och dosdispenserade läkemedel är exkluderade. Det dominerande segmentet är förskrivna läkemedel som svarar för cirka 36,5 miljarder kronor eller 72,4 procent, medan receptfria läkemedel omsätter drygt 4,2 miljarder kronor eller 8,4 procent och övriga apoteksvaror 9,7 miljarder eller 19,2 procent. På öppenvårdsmarknaden konkurrerar även andra försäljningsställen som livsmedelsbutiker och bensinstationer med apotek om försäljningen av vissa receptfria läkemedel, men denna försäljning räknas inte in i apoteksmarknaden.

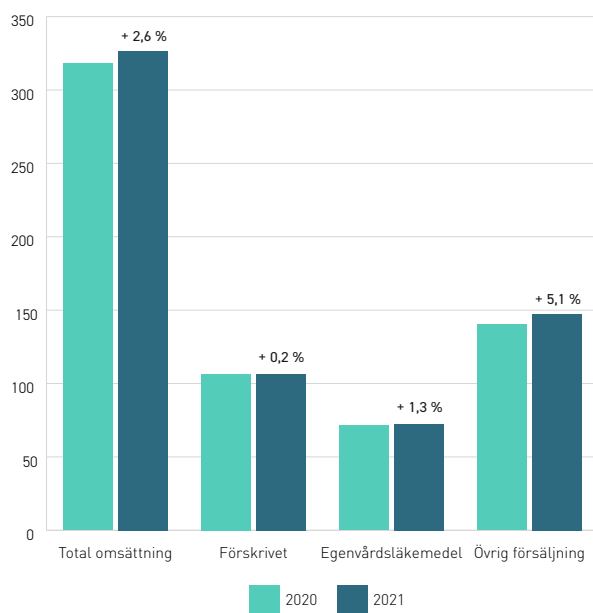
Mätt i volym, det vill säga antalet sålda enheter (oftast förpackningar), växte öppenvårdsapoteksmarknaden totalt sett med 2,6 procent 2021. Volymen ökade således något mer än omsättningen under 2021 och det är framför allt övriga varor som har en bra tillväxt i såväl värde som volym, medan tillväxten för läkemedel var svagare. Apotekens e-handel ökar fortsatt och svarade i januari 2022 för 21,3 procent av omsättningen på apotekens öppenvårdsmarknad, och mätt i volym (antal enheter) uppgick e-handelsandelen till 32,5 procent samma månad.

Nettoomsättning på öppenvårdsapoteksmarknaden 2020–2021. Miljarder kronor, löpande priser

Anm: Procenttalen avser utvecklingen jämfört med föregående år.

Antal sålda förpackningar på öppenvårdsapoteksmarknaden 2020–2021. Miljoner enheter

Anm: Procenttalen avser utvecklingen jämfört med föregående år.

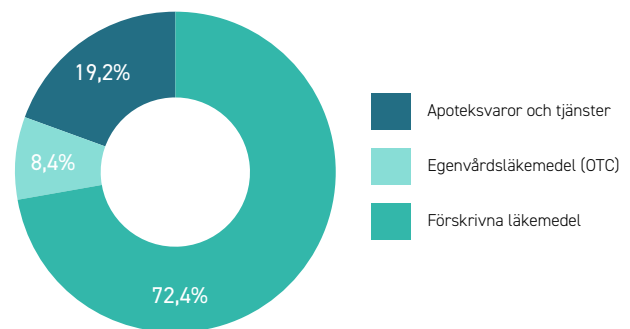
Förskrivna läkemedel

Av öppenvårdsapotekens totala omsättning utgör förskrivna läkemedel lejonparten eller 72,4 procent. Dessa läkemedel svarar för en knapp tredjedel av det totala antalet sålda enheter. Vilka läkemedel

som förskrivs, och i vilken omfattning, styrs helt av vårdens förskrivare och är därmed inget som apoteken kan eller ska påverka. Därtill är både apotekens inköpspris och försäljningspris fastställda av Tandvårds- och läkemedelsförmånsverket (TLV) för de läkemedel som ingår i läkemedelsförmånen. Apotekens verksamhet rörande förskrivna läkemedel skiljer sig därför markant åt från andra branscher, där fri prissättning, den egna produktionsförmågan och självständiga val av sortiment för varor och tjänster är centrala utgångspunkter.

Totalt omsatte förskrivna läkemedel inklusive s.k. öppenvårdsrekvisitioner cirka 36,5 miljarder kronor 2021, vilket är en ökning med 1,1 procent jämfört med 2020. Volymen var näst intill oförändrad och ökade med endast 0,2 procent jämfört med föregående år.

Omsättning (kr) per segment, 2021

Källa SA Service AB

Receptfria egenvårdsläkemedel

Receptfria läkemedel är en del av försäljningen som apoteken delvis kan påverka. Dessa läkemedel motsvarar 8,4 procent av omsättningen och drygt 22 procent av antalet sålda enheter. För receptfria läkemedel råder fri prissättning, men konkurrensen är hård såväl mellan apotekskedjorna som från den starkt växande e-handeln. Därtill finns konkurrens från dagligvaruhandeln som också får sälja de flesta receptfria läkemedel.

Omsättningen av egenvårdsläkemedel (OTC) på apotek uppgick 2021 till drygt 4,2 miljarder kronor, vilket är en ökning med 2,1 procent jämfört med 2020. Volymen av egenvårdsläkemedel ökade med 1,3 procent år 2021, vilket innebär något ökade genomsnittliga priser för detta segment som de senaste åren uppvisat fallande priser.

Andelen receptfria läkemedel som säljs utanför

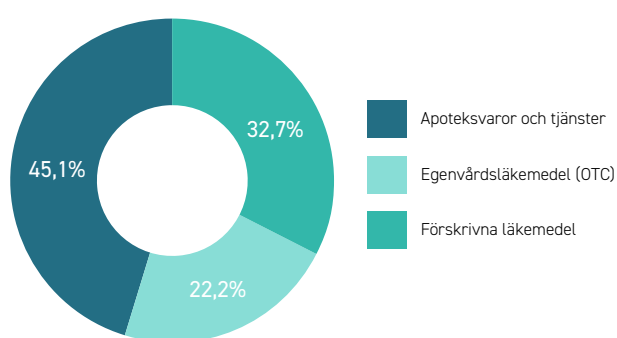
apotek uppgick till knappt 17 procent av den totala omsättningen av receptfria läkemedel 2021. Apoteken ökar därmed marknadsandelen något jämfört med tidigare år. För att möta konkurrensen från dagligvaruhandeln, som främst säljer välkända varumärken, har apoteken introducerat fler alternativa egenvårdsläkemedel som till exempel olika varumärken med substanserna paracetamol och ibuprofen. Detta har ökat utbudet av billigare alternativ för konsumenterna och bidragit ytterligare till prispress.

Övriga apoteksvaror och tjänster

De varor på apoteken som inte är läkemedel benämns övriga apoteksvaror. I detta segment ingår också tjänster som apoteken erbjuder. Många av dessa tjänster tillhandahålls i dagsläget kostnadsfritt för kunderna, vilket medför att påverkan på omsättningen i sammanhanget är försumbar.

Omsättningen av övriga apoteksvaror och övriga tjänster uppgick 2021 till 9,7 miljarder kronor, vilket motsvarar en ökning med 6,9 procent jämfört med 2020. I förhållande till apotekens totala öppenvårdsomsättning svarade övriga apoteksvaror och tjänster för drygt 19 procent av omsättningen 2021. Som andel av det totala antalet sålda enheter utgjorde de övriga apoteksvarorna däremot 45 procent. Segmentet uppvisade en volymtillväxt på 5,1 procent 2021 och har därmed tillväxt i såväl volym som genomsnittligt pris.

Volym (enheter) per segment, 2021

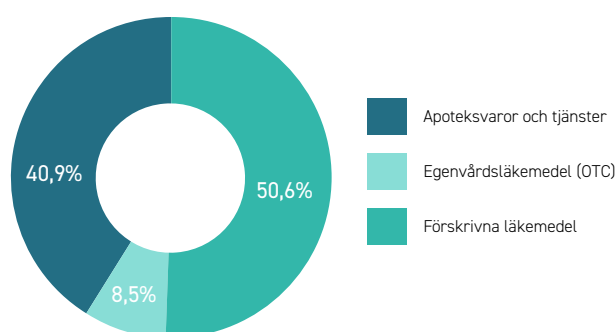

Källa SA Service AB.

Det finns en tydlig tendens att apoteken försöker kompensera den låga handelsmarginalen på förskrivna läkemedel och den hårda konkurrensen på egenvårdsmarknaden med en bra uppsättning och försäljning av övriga apoteksvaror. För många apotek har övriga apoteksvaror som säljs på apotek

en särskild kvalitetsstämpel med fokus på hälsa och välbefinnande. Övriga apoteksvaror har under såväl 2020 som 2021 svarat för den procentuellt sett högsta omsättningstillväxten jämfört med egenvårdsläkemedel och förskrivna varor. Skillnaden mot övriga segment har förstärkts ytterligare under 2021. Övriga apoteksvaror svarar vidare för en betydligt större andel av omsättningen i e-handelskanalen och utgjorde knappt 41 procent i denna kanal år 2021.

Omsättning i e-handel (kr) per segment, 2021

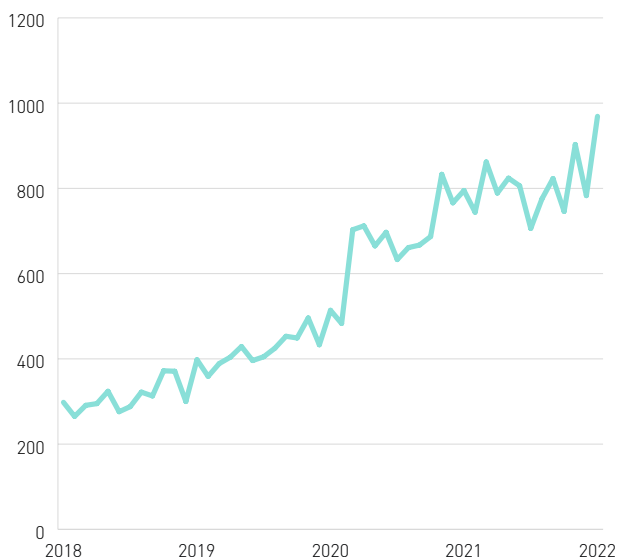

Källa SA Service AB.

Pandemin har påskyndat E-handels tillväxt och en kanalförskjutning

Sedan 2018 har apotekens e-handel ökat i omsättning från cirka 300 miljoner kronor per månad till cirka 800 miljoner kronor per månad under 2021 och försäljningen ökade ytterligare till 970 miljoner kronor i januari 2022. För sistnämnda månad motsvarar det en ökning med drygt 220 procent jämfört med januari 2018, se diagram nedan. Värdetillväxten för apoteksbranschens e-handel uppgick till 19 procent under 2021 jämfört med 2020. Motsvarande uppgift för 2020 var 59 procent. Pandemin har påskyndat denna utveckling, men tillväxttakten har avtagit under 2021 jämfört med föregående år och omsättningen stabiliserats kring 800 miljoner kronor per månad.

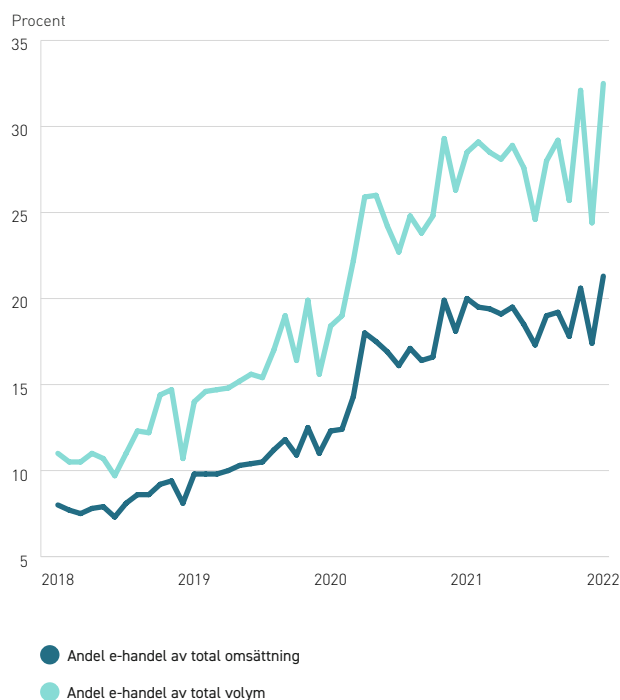
Apotekens e-handel, total omsättning exkl. moms. Miljoner kronor

Källa SA Service AB.

Den största segmentet omsättningsmässigt i e-handeln är receptläkemedel som svarar för hälften av värdet. Övriga apoteksvaror svarar för knappt 41 procent medan receptfria läkemedel utgör drygt åtta procent. Om man i stället mäter volym, det vill säga antalet sålda förpackningar, svarar försäljningen av övriga apoteksvaror för den övervägande delen eller 64 procent och egenvårdsläkemedel för 23 procent. Andelen apoteksvaror är således betydligt högre i e-handelskanalen än i de fysiska apoteken. E-handeln kan erbjuda ett stort och billigt utbud av apoteksvaror som ofta har koppling till hälsa och hygien. Apotekens sammantagna e-handel svarade i januari 2022 för 21,3 procent av omsättningen på apotekens öppenvårdsmarknad, och mätt i volym (antalet enheter) uppgick e-handeln till 32,5 procent samma månad. Ett år tidigare var motsvarande andelar 20 respektive 28,5 procent. Det är alltså inte enbart omsättning och volym i absoluta tal som ökat kraftigt det senaste året, utan e-handeln ökar även i omfattning i förhållande till den växande totalmarknaden.

E-handelns andel av total omsättning och volym

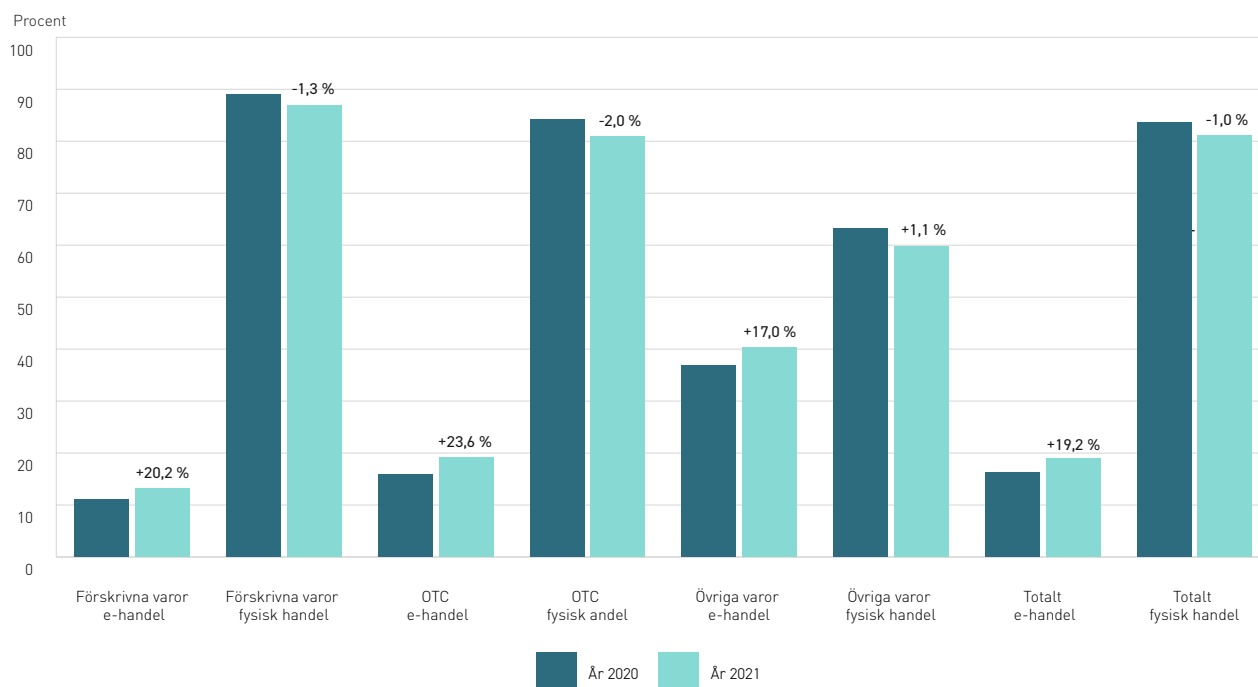
Källa: SA Service AB

Detta förhållande har inneburit en förskjutning mot e-handel som innebär att all tillväxt i värde nu sker i denna kanal och det gäller också för samtliga tre segment med undantag för övriga varor. Den totala tillväxten var 19 procent i e-handeln medan den var negativ (-1 procent) i fysisk handel. Tillväxten i e-handeln för förskrivna varor uppgick till cirka 20 procent medan receptfria läkemedel ökade med knappt 24 procent och övriga apoteksvaror med 17 procent. Omvänt hade de två segmenten med läkemedel ingen tillväxt i den fysiska kanalen medan övriga apoteksvaror ökade med endast en procent under 2021.

Kanalförskjutningen innebär att drygt 40 procent av försäljningen av övriga varor skedde i e-handelskanalen år 2021 jämfört med 37 procent 2020. E-handelsandelen för receptfria läkemedel uppgick till 19 procent 2021 (16 procent 2020) medan motsvarande siffra för förskrivna varor var 13 procent (11 procent). Denna utveckling har påskyndats av pandemin och nya kunder har börjat använda e-handel. Ökningen är särskilt påtaglig för kunder över 70 år, vilket också är den åldersgrupp som påverkats mest av restriktionerna.

Det bör dock noteras att även om tillväxten var 20 procent för förskrivna varor i e-handeln är den fysiska kanalen alltså helt dominerande och svarar

Värdeandelar för e-handel och fysisk handel per segment år 2020 och 2021 samt tillväxt jämfört med 2020

Anm: Procenttalen ovanför staplarna anger tillväxten under helåret 2021 jämfört med motsvarande period 2020.
Källa: SA Service AB

för 87 procent av försäljningen inom detta segment. Liknande bild gäller för receptfria läkemedel där knappt 81 procent av försäljningen sker via den fysiska kanalen. Detta illustrerar att den fysiska kanalen alltså är den överlägset största försäljningskanalen för läkemedel, men att e-handeln växer mycket snabbt och bidrar med ökad tillgänglighet som kompletterar det fysiska butiks nätet.

I TLV:s uppföljning av apoteksmarknadens utveckling för 2019 framgår att e-handelns geografiska spridning är mycket god. 98 procent av landets postnummerområden har fått leverans av receptförskrivna läkemedel under perioden mars till maj 2019. Det är fortsatt landsbygd och mindre städer som uppvisar en högre andel e-handel än större städer. Även pendlingskommuner verkar ha en större andel e-handel jämfört med andra kommuner.

E-handeln kompletterar därmed försäljningen via fysiska apotek även geografiskt. Branschen har antagligen nått en nivå där omfattningen av e-handeln innebär en brytpunkt som kommer att få inverkan på den fysiska butiksstrukturen. Under 2021 minskade också antalet fysiska apotek med 22 jämfört med år 2020, vilket är ett trendbrott då antalet apotek ökat varje år sedan omregleringen under föregående år.

Apotekens samlade ekonomiska resultat är fortsatt svagt

Det ekonomiska resultatet för öppenvårdsapoteksmarknaden som helhet redovisas som rörelsemarginal i tabellen nedan, det vill säga apotekens samlade rörelseresultat (EBIT) i relation till apotekens samlade nettoomsättning. Apotekens rörelsemarginal uppskattas till 1,9 procent för 2021, vilket innebär en försämring jämfört med 2020. Rörelsemarginalen har under de tre senaste åren legat kring relativt låga två procent.

Apotekens intjäningsmöjligheter är i stor utsträckning beroende av dels storleken på den statligt bestämda handelsmarginalen, dels hur parallellimporten utvecklas. Den reglerade handelsmarginalen för öppenvårdsapoteken, som andel av det totala försäljningsvärdet, har enligt den senaste uppföljningen från TLV minskat från 16,2 procent 2018 till 15,7 procent år 2020. Apotekens förhandlingsrätt för parallellimporterade läkemedel innebär en marginalförstärkning då de kan köpa in dessa produkter till ett lägre pris än det av TLV fastställda inköpspriset, utan att behöva sänka det fastställda försäljningspriset i motsvarande grad. Omfattningen av parallellimporten har däremot ökat under 2021 jämfört med året innan.

Bild från Apoex

För läkemedel utanför förmånen, receptfria läkemedel och övriga apoteksvaror råder fri prissättning, men marginalen inom dessa segment pressas av hård priskonkurrens, inte minst från den växande e-handeln. Den övergripande lönsamheten för öppenvårdsapoteken är därför svag.

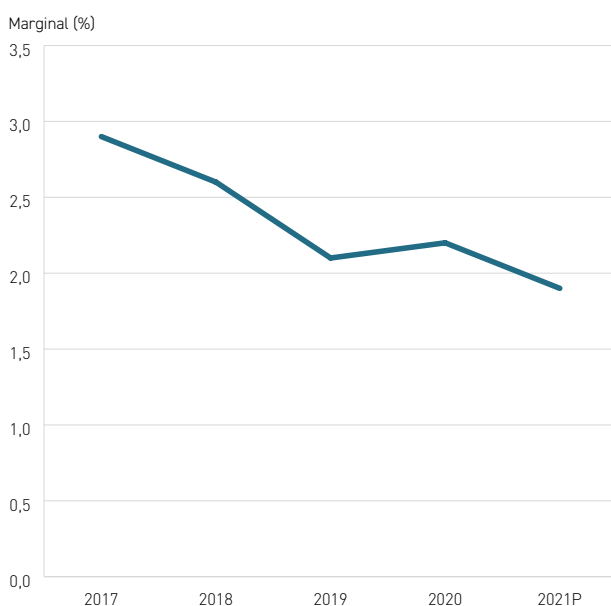
Apotekens samlade rörelseresultat de senaste 5 åren

Procent	2009	2017	2018	2019	2020	2021 ^P
Rörelsemarginal (EBIT)	4,6	2,9	2,6	2,1	2,2	1,9

Anm: 2021 är en prognos. Exklusive Dosmarknaden.

Källa: Apotekens officiella årsredovisningar, direkta uppgifter från apoteken samt SA Service AB

Öppenvårdsapotekens samlade rörelsemarginal 2017-2021 (EBIT)

Källa: Apotekens officiella årsredovisningar, direkta uppgifter från apoteken samt SA Service AB

Slutenvårdsmarknaden

Omsättningen av läkemedel på slutenvårdsmarknaden uppgick till drygt elva miljarder kronor 2021. Omsättningen består i huvudsak av försäljning av läkemedel till sjukhus för användning inom slutenvården. I slutenvårdsmarknaden ingår också försäljning av läkemedel till vissa statliga institutioner. Till detta bör läggas värdet av de försörjningstjänster som vissa aktörer efter upphandling tillhandahåller regioner. Under 2021 uppskattas detta värde till drygt 600 miljoner kronor. Det finns för närvarande fyra apoteksaktörer som efter upphandling levererar läkemedel till sjukhusen i form av tillverkning eller försörjningstjänster: Apoteket AB, ApoEx, Oriola och APL.

De senaste åren har vi sett att företrädesvis små regioner väljer att driva sjukhusapotek i egen regi. Detta har i vissa fall berott på att regionerna har utformat upphandlingen så att inga företag har inkommit med anbud. Vissa mindre regioner fattar även beslut om att driva sjukhusapoteken i egen regi. Större regioner väljer vanligtvis att upphandla från apotek som genom stordrift och hög kvalitet levererar kostnadseffektiva lösningar till sjukvården.

4. APOTEKENS EKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR

Den statligt reglerade handelsmarginalen höjdes i början av 2022 men apotekens kostnader för att expediera recept överstiger alltså ersättningen för detta.

Staten styr apoteksmarknaden

Behov av ändamålsenliga och effektiva regler

Apoteksmarknaden är delvis hårt styrd av lagar och regler. Myndigheten Läkemedelsverket avgör om ett läkemedel ska vara receptbelagt eller inte och om receptfria läkemedel enbart får säljas på apotek eller även i annan detaljhandel. TLV avgör om ett receptbelagt läkemedel ska ingå i läkemedelsförmånen och därmed i huvudsak finansieras av staten. Samma myndighet bestämmer vilken ersättning apoteken får av staten för att utföra sitt samhällsuppdrag att tillhandahålla och ge råd om läkemedel samt genomföra det generiska utbytet.

Många av de lagar och regler som reglerar apoteksmarknaden är nödvändiga eftersom läkemedel inte är vilka varor som helst och apotek inte vilka butiker som helst. Men alla regler påverkar förutsättningarna att driva apotek och orsakar kostnader. Att regler driver kostnader är en insikt som regleringsmyndigheter bör beakta i regelgivningen så att befintliga och nya regler är ändamålsenliga och effektiva.

Höjd handelsmarginal – en välkommen förstärkning

TLV tar hänsyn till den övergripande försäljningsutvecklingen och lönsamheten. Det vill säga försäljningen av övriga varor och receptfria läkemedel inte bara beaktas utan är en förutsättning för att apoteken ska nå en tillfredställande lönsamhet. Detta innebär att nuvarande system styr mot att utveckla sortimentet och öka försäljningen av andra produkter med högre marginal än receptbelagda läkemedel. Det är dock en utmaning då konkurrensen är hård och den växande e-handeln pressar priserna för såväl receptfria läkemedel som övriga varor. För receptfria läkemedel har de genomsnittliga priserna sjunkit de senaste åren. Omvänt söker apoteken reducera kostnader för hanteringen av

receptbelagda läkemedel där det är möjligt utan att bryta mot regelverket.

För cirka 70 procent av apotekens omsättning (läkemedel inom förmånen) bestämmer TLV såväl apotekens inköpspriser (AIP) som försäljningspriser på läkemedel (AUP). Skillnaden däremellan är handelsmarginalen för förskrivna läkemedel som alltså är statligt reglerad. Handelsmarginalen består av ett fast belopp och ett procentuellt tillägg baserat på inköpspriset och ska enligt TLV ersätta apoteken för arbetet med att tillhandahålla läkemedel, expediera recept och därtill hörande rådgivning till kund samt hantera generiskt utbyte av läkemedel. Den bör också kompensera för andra kostnader, till exempel för lagerhållning, IT-system samt att hantera överblivna läkemedel som kunderna kan lämna in på apotek.

Handelsmarginalen ska enligt TLV:s fastställda principer också ge aktörerna rimlig lönsamhet för receptaffären och skapa tillräckliga förutsättningar för en lönsam totalaffär i syfte att möjliggöra målet om en ökad tillgänglighet. Men receptaffären är varken lönsam eller i balans, den går tvärtom med underskott. Sveriges Apoteksförning har gjort beräkningar av de hänförliga kostnaderna och resultatet för hanteringen av receptbelagda läkemedel inom förmånen. Dessa visar att handelsmarginalen täckte 89 procent år 2016 respektive 88 procent år 2017 inklusive merintjäning från parallellimport. Det är högst troligt att kostnadstäckningen minskat ytterligare sedan dessa beräkningar gjordes då den reglerade marginalen i procent minskat under perioden 2018–2020 enligt TLV.

TLV har dock beslutat att höja handelsmarginalen från början av 2022 genom en höjd ersättning för att expediera generiskt utbytbara läkemedel inom periodens vara-systemet. Den höjda ersättningen beräknas öka apotekens intäkter med över 80 miljoner kr. TLV motiverar höjningen med avgiftshöjningar från främst e-Hälsomyndigheten, vilket medför ökade kostnader för apoteken som de inte har möjlighet att påverka eftersom läkemedel inom förmånen är prisreglerade. Det tillsammans med ökad konkurrens och sjunkande lönsamhet innebär en risk för att tillgängligheten till apoteksservice kan försämrast.

Sveriges Apoteksförning välkomnar denna marginalförstärkning och anser det vara självklart att

Bild från Apotek Hjärtat

apoteken kompenseras för offentligrättsliga avgiftshöjningar som apoteken inte kan komma undan, och inte heller kan kompensera sig för då avgifterna avser det prisreglerade området. Den höjda marginalen innebär en kompensation för realiserade och aviserade avgiftshöjningar och ger därutöver en mindre marginalförstärkning. Handelsmarginalen ska ge långsiktiga och stabila förutsättningar för apoteksaktörerna då bland annat investeringsbeslut är långsiktiga. Det finns därför skäl för TLV att fortsatt följa utvecklingen och ha beredskap för ytterligare justeringar av marginalen då nuvarande lönsamhet och kanalförskjutning mot e-handel innebära stora utmaningar för apoteksaktörerna att upprätthålla nuvarande servicenivå vad gäller fysiska apotek. Det kan på sikt leda till att den goda tillgängligheten till läkemedel minskar. Vill regeringen och TLV ta ansvar för en god läkemedelsrådgivning och läkemedelsförsörjning så måste det finnas en långsiktig hållbar finansiering av denna verksamhet.

Höjda avgifter drabbar apoteken

Läkemedelsverket har aviserat kraftigt höjda avgifter för tillsynsverksamheten av öppenvårdsapotek på närmare 60 procent jämfört med nuvarande avgifter, vilket motsvarar närmare tio miljoner kr. Sveriges Apoteksförning ifrågasätter dels storleken på den

föreslagna avgiftshöjningen, dels huruvida denna höjning motsvaras av en motprestation genom ökad tillsyn eller om det föreligger behov av att öka tillsynen i den omfattning och på det sätt som Läkemedelsverket förutser. För att öka patientsäkerheten ytterligare och öka effektiviteten i dagens arbete så ser vi att det finns andra möjligheter som ökat inslag av systemtillsyn. Då 97 procent av den fysiska öppenvårdsapoteken och flera av internetapoteken ingår i någon av de fem rikstäckande apotekskedjorna bör man utnyttja detta förhållande genom en annan typ av tillsyn i dialog med kedjornas kvalitetsavdelningar. Regeringen har ännu inte fattat beslut om nya tillsynsavgifter utan verkets hemställan bereds för närvarande inom regeringskansliet.

E-hälsomyndigheten (EHM) har från den 1 januari 2022 höjt receptorderavgiften för humanrecept till 2,70 kr och har under 2021 även höjt avgiften för djurrecept, vilket sammantaget motsvarar cirka 55 miljoner kr per år. Avgiften ska täcka EHM:s kostnader för att föra nödvändiga register som apoteken använder vid expediering av receptbelagda läkemedel. Höjningen är föranledd av utvecklingen och införandet av den nationella läkemedelslistan (NLL) som ersätter de två tidigare registren läkemedelsförteckningen och receptregistret.

Parallellimporterade läkemedel – värdeandelen ökade under 2021

Systemet med läkemedelshandel bygger på fri rörlighet av varor inom det europeiska samarbetsområdet EES. Det innebär att läkemedelshandlare utnyttjar arbitragemöjligheter genom att köpa upp läkemedel i ett land med lägre försäljningspriser och sälja dessa i ett annat land med högre priser. Läkemedel som parallellimporteras kan vara originalläkemedel eller generiska läkemedel. Läkemedlet måste dock vara godkänt både i Sverige och i utförsellandet vid ansökningstillfället.

I samband med omregleringen framhöll regeringen parallellimportens viktiga prispressande roll, inte minst den indirekta besparingseffekten genom prisutjämnande mekanismer inom EES-området. När det gäller originalläkemedel utan generisk konkurrens framhöll regeringen att en ökad och effektivare parallellimport kan åstadkommas ”genom att ge apoteksaktörerna goda incitament att handla med och bedriva parallellimport”.

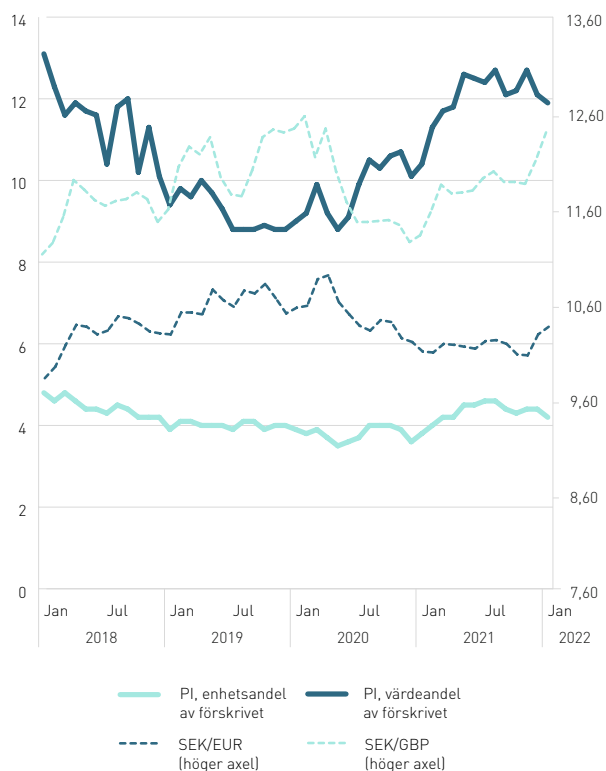
Parallellhandel är enda sättet att pressa priset på läkemedel där patentet inte har gått ut, vilket sparar pengar för samhället men framför allt ger det en marginalförstärkning till apoteken då dessa kan

köpa in läkemedel till priser som understiger de av TLV fastställda.

Det är dock viktigt att understryka parallellhandels starkt varierande natur. Ett utgången patent drar genast undan förutsättningarna för svenska apotek att parallellhandla detta läkemedel. En försvagning av kronan kan snabbt bidra till att mervärdet för apoteken av att parallellimportera reduceras påtagligt. Likaså kan TLV:s beslut om prissänkningar på äldre läkemedel samt omprövningar leda till att förutsättningarna för parallellimport reduceras eller helt försvinner för dessa läkemedel.

Under senare år har såväl pundet som euron stärkts mot den svenska kronan och parallellimporten har sjunkit under 2019 och 2020. Kronan har dock återhämtat sig och värdeandelen av förskrivna läkemedel ökade till cirka 12 procent under 2021 medan värdet ökade till 4,4 miljarder kr. Merintjäningen från parallellimporterade läkemedel har haft en stor betydelse för apotekens resultat. Utan denna intjäning skulle apoteken av allt att döma inte ha kunnat öka tillgängligheten på det sätt som skett.

Parallellimport, andel av förskrivna läkemedel (vänster axel samt kronans utveckling mot euro och GBP (höger axel)).

Källa: SA Service AB och Riksbanken

Bild från Apotek Hjärtat

Generikasystemet – i behov av förändring

Det generiska utbytet av läkemedel sparar stora summor för staten varje år. Men dagens system är inte optimalt utan borde ses över för att minska vissa negativa effekter som systemet för med sig. De ständiga månadsvisa bytena av periodens vara medför risker att patienter tar fel läkemedel eller helt avstår behandling. Det medför också stora kostnader för apoteken att ha aktuellt läkemedel i lager och innebär ökade kassationer. Idag tvingas apotekens farmaceuter ägna en stor del av sin tid på att förklara systemet och varför en kund får en ny produkt. Sveriges Apoteksförening bedömer att apotekens extra kostnader i samband med utbytet genom ökade lager- och hanteringskostnader uppgår till ungefär 300 miljoner kronor.

Sveriges Apoteksförening anser att utbytesperioderna borde förlängas och att apoteken ges större flexibilitet att expediera utbytbara läkemedel som redan finns i lager. Forskning indikerar att det förekommer så kallade prissamordningar på den svenska generikamarknaden. I studien konstateras att prissamordningar orsakar samhället merkostnader på i storleksordningen 50 till 200 miljoner kronor per år och att längre utbytesperioder i periodens vara-systemet i princip skulle eliminera dessa merkostnader.³ Föreningen har därför initierat empirisk forskning för att få fram mer underlag kring hur dagens system med generiskt utbyte kan utvecklas för att bli mer effektivt för alla inblandade parter och till gagn för samhället och patientsäkerheten.

Distribution och returrätt av läkemedel

För distribution av läkemedel från producent till apotek finns två distributörer, Oriola och Tamro. Företagen är inte fullsortimentsgrossister utan producenten väljer en av dessa distributörer. Apoteken har därför i praktiken små möjligheter att välja eller påverka de två distributörernas villkor. Vissa apotekskedjor har även egna distributionslösningar för receptfria läkemedel, parallellimporterade läkemedel och andra apoteksvaror.

En ny lag började gälla 2018 som innebär att apoteken nu har rätt att returnera läkemedel som kunder inte hämtat ut. Syftet med lagen var att öka tillgängligheten till läkemedel genom att apoteken i större utsträckning kan hålla varor i lager. Men som lagen är skriven så missade den sitt mål. Kylvaror, som ökar i omfattning och ofta är dyra läkemedel, är nämligen exkluderade från returrätt vilket innebär att apotek får ta hela kostnaden om läkemedlet inte säljs eller om en kund beställer ett läkemedel som sedan inte hämtas ut. Läkemedelsverket har i en rapport föreslagit att även kyl- och frysvaror ska omfattas av returrätt, vilken i praktiken oftast innebär kreditering. Än så länge har inget hänt och frågan bereds för närvarande inom regeringskansliet.

³) Granlund D. och Rudholm N. (2018). Risker och kostnader för prissamordningar på den svenska generikamarknaden.

5. APOTEKENS PERSONAL

Apotekens viktigaste resurs

Att ge individuellt anpassade råd om läkemedel, bidra till lindring och tillfrisknande är grunden för apotekens verksamhet. För att ge råd om läkemedel på ett apotek krävs rätt utbildning för uppgiften. Apoteksbranschen kännetecknas av personal med hög kompetens och stor expertis. Därför är de anställda apotekens viktigaste resurs.

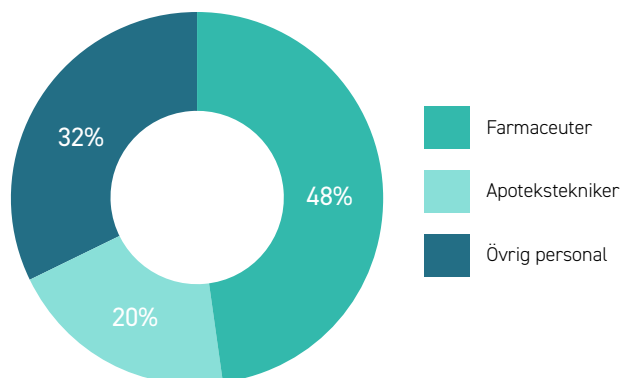
Svenska apotek ligger i framkant i Europa när det gäller personalens utbildningsnivå. Totalt 48 procent av de anställda på öppenvårdsapotek är högskoleutbildade farmaceuter och 20 procent är yrkeshögskoleutbildade apotekstekniker.

Under pandemiåren 2020 - 2021 har apotekens personal agerat professionellt och tagit sitt samhällsuppdrag på fullaste allvar. På många håll har det varit utmanande att lyckas hålla apotek öppna då ett apotek inte får hålla öppet utan farmaceut på plats. Med rekordhög sjuktalet och långa karantänstider har det inte varit självklart att lyckats med detta. Utan lojala farmaceuter som har kämpat hårt hade apoteken inte kunnat fullfölja sitt samhällsuppdrag som man ändå gjorde under pandemin.

Bild från Apothem

Kompetenssammansättning för anställda på öppenvårdsapotek, år 2021

Källa: SA Service AB

Apoteksfarmaceuter

Farmaceut är samlingsnamnet för legitimationsyrkena apotekare och receptarie. Enligt lag ska det alltid finnas minst en farmaceut på ett apotek för att det ska få hålla öppet.

Farmaceuter ansvarar för recepthanteringen på apotek och ger kvalificerade råd om läkemedel. De utgör en viktig kontrollfunktion som säkerställer att det förskrivna läkemedlet verkligen är det som expedieras. Farmaceuten ska kontakta förskrivaren och påpeka om något inte verkar vara rätt med receptet. Farmaceuten har även rätt att motsätta sig ett generiskt utbyte om anledning finns. Apotek måste dessutom ha en läkemedelsansvarig farmaceut som ansvarar för kvalitet och säkerhet i läkemedelshanteringen.

För att bli legitimerad apotekare krävs en femårig universitetsutbildning som ges i Uppsala, Göteborg och Umeå (som även har distansutbildning). För att bli legitimerad receptarie krävs en treårig högskoleutbildning som finns fysiskt och på distans i Kalmar och Umeå samt fysiskt i Uppsala och Göteborg.

Apotekstekniker

Apotekstekniker ansvarar framför allt för apotekens egenvårdsrådgivning och receptfria läkemedel. Vissa tekniker som har receptbehörighet arbetar även delvis med stöd till farmaceuterna i recepthanteringen. Teknikerna arbetar även med andra varor och uppgifter på apotek. Både apoteksteknikerna och farmaceuterna har kunskap att avgöra när en kund ska hänvisas till vården eller när det räcker

Bild från Lloyds Apotek

med egenvård. För att arbeta som apotekstekniker bör man ha genomgått en särskild yrkeshögskoleutbildning på tre terminer som anordnas av en utbildningsanordnare som finansieras via Myndigheten för Yrkehögskolan och därmed använder läroplan som apoteksbranschen tillsammans med fackförbundet Unionen har tagit fram. På sajten www.jobbapaapotek.se finns länkar till dessa utbildningsföretag samt de universitet och högskolor som erbjuder farmaceututbildningar.

Övrig personal på apotek

Annan personal som jobbar på apotek kan till exempel vara egenvårdsrådgivare, det vill säga personal som har en egenvårdsutbildning och arbetar med rådgivning i egenvården, samt apoteksassistenter som arbetar med kassa, varuhantering med mera. Allt fler apotek anställer andra specialister, till exempel hudterapeuter och ibland sjuksköterskor.

Antalet anställda i branschen

Under 2021 jobbade totalt cirka 12 300 personer med apoteksverksamhet i Sverige, varav drygt 10 300 personer arbetade specifikt på öppenvårdsapotek. Inför omregleringen motsvarade de anställda på de dåvarande 930 öppenvårdsapoteken drygt 6 200 heltidstjänster (heltidsekvivalenter). År 2021

var motsvarande siffra drygt 8 200 heltidstjänster på 1420 fysiska apotek och e-handelsapotek.

Antalet anställda per apotek

Apoteksbranschen har växt mycket sedan omregleringen 2009 och antalet anställda i branschen har ökat. Däremot har antalet anställda per apotek sjunkit något, vilket beror på att apoteken har blivit fler, ofta något mindre i storlek men även mer effektiva i sin samlade bemanning och schemaläggning.

En naturlig effekt av fler apotek blir att antalet expedierade recept per apotek är lägre. Detta påverkar personalbehovet per apotek. Denna så kallade utspädningseffekt går att kvantifiera genom att studera antalet recepttrader över åren. Antalet recepttrader (exklusive dos) har ökat från 72,6 miljoner 2009 till cirka 88 miljoner 2021. Det innebär att det totala antalet expedierade recept per heltidsekvivalent (FTE) har minskat med knappt nio procent sedan 2009 – från 11 710 recepttrader per FTE och år 2009 till 10 680 recepttrader per FTE och år 2021.

Utmaningar med kompetensförsörjning

Arbetslösheten i branschen är i princip obefintlig och löneutvecklingen har varit god de senaste åren. Detta är en följd av att branschen vuxit kraftigt och att antalet apotek har blivit väsentligt fler.

Arbetsgivarna menar att bristen på farmaceuter är fortsatt stor både vad gäller nyexaminerade och mer erfarna farmaceuter. Under 2021 arbetade ca 510 farmaceuter som uppnått eller närmar sig pensionsåldern, varav cirka 370 var över 67 år. Dessutom väntas stora pensionsavgångar under åren 2025 och framåt då framför allt många receptarier kommer att pensioneras.

Bristen på farmaceuter är särskilt stor utanför storstäderna. Redan i dag finns flera exempel på apotek som inte kunnat öppna eller tvingats stänga på grund av att det är svårt att rekrytera farmaceuter till mindre orter runt om i landet. Detta har varit extra märkbart under coronapandemin då sjukta-len periodvis har varit mycket höga och anställda i riskgrupper har haft svårigheter att arbeta. Dessutom efterfrågas farmaceuter i större utsträckning i andra delar av vården.

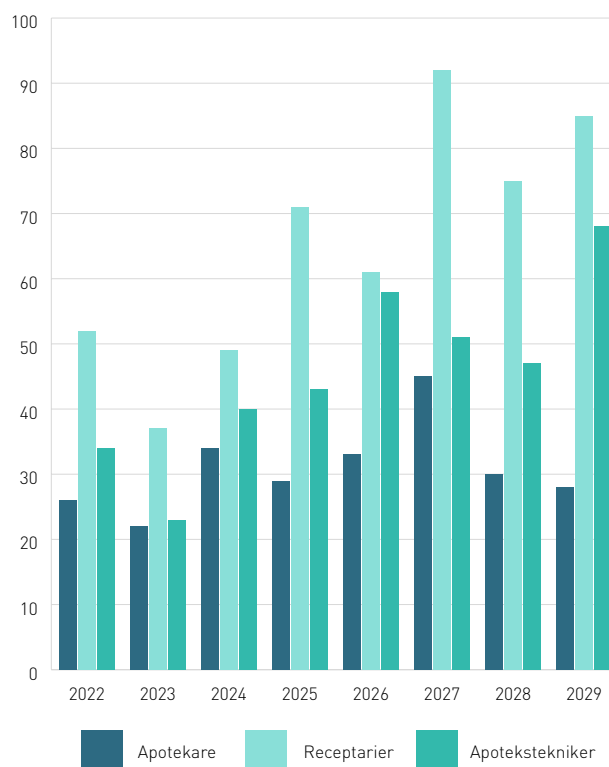
Branschen arbetar gemensamt för att antalet utbildningsplatser ska bli fler och söktrycket till de farmaceutiska utbildningarna ska öka. Branschen samarbetar även med Sveriges Farmaceuter samt Läkemedelsakademien i projekt som är finansierade av staten för att skynda på processen för nyanlända farmaceuter att få ut svensk legitimation. Det finns fortfarande en stor grupp apotekare med utbildning utanför EU som vill jobba på apotek men som behöver en svensk legitimation för att kunna jobba som farmaceut på apotek. En utmaning för branschen är att attrahera fler män att söka till farmaceututbildningarna och jobba på apotek. En stor majoritet av de anställda är kvinnor.

Antal farmaceuter 65 år eller äldre som arbetar hel- eller deltid

Ålder	År 2020	År 2021
65–66 år	131	139
67 år eller äldre	252	371
Totalt	383	510

Källa: SA Service AB

Beräknade antal pensionsavgångar för personal med olika utbildningsbakgrund

Källa: SA Service AB

Bild från Apoteksgruppen

APOTEKENS UPPDRAG

Apoteken står för en säker och god läkemedelsanvändning och är därmed en viktig del av hälso- och sjukvården. Detta formulerar staten i tre grunduppdrag som syftar till att apoteken ska säkra tillgång till läkemedel, ge råd och information om läkemedel samt att upplysa och genomföra utbyte av läkemedel. Den kompetens som finns på apotek är idag i underutnyttjad. Det finns flera situationer där farmaceuterna kan underlätta och förbättra läkemedelsanvändningen ytterligare. Dessutom har apotekens kunder höga förväntningar på apoteken vilket bidrar till att apoteken ser att man har ett större samhällsuppdrag och erbjuder idag ett större utbud av varor och tjänster.

6. VÅRT SAMHÄLLSUPPDRAG

Apotekens samhällsuppdrag är att stå för en god och säker läkemedelsanvändning, detta formuleras genom tre grunduppdrag:

- Säkerställa att konsumenten så snart det kan ske får tillgång till förordnade läkemedel och varor.
- Ge sakkunnig och individuellt anpassad information och rådgivning.
- Genomföra och upplysa om utbyte av läkemedel.

Apotekens grunduppdrag

Grunduppdrag 1 – tillgång till förordnade läkemedel och varor

Alla apotek med apotekstillstånd har skyldighet att tillhandahålla alla läkemedel och andra varor som ingår i förmånen när de skrivs ut på recept eller beställs av sjukvården. I Sverige tillhandahålls en majoritet av alla läkemedel via apotekskanalen. I många andra länder ansvarar sjukvården för en stor del av de mer ovanliga läkemedlen. Apoteken arbetar aktivt med sina lager så att runt 93 procent

av alla läkemedel som efterfrågas får kunderna med sig hem direkt och de flesta andra beställs hem till nästa dag. Men vissa läkemedel kan inte beställas eftersom de är slut hos tillverkaren. För att klara sitt uppdrag behöver apoteken då hitta andra lösningar som att byta styrka och förpackningsstorlek, hitta ett motsvarande annat läkemedel eller ett läkemedel i utländsk förpackning. En allt större andel läkemedel expedieras via e-handel och levereras då antingen inom några timmar eller någon dag.

Grunduppdrag 2 – individuellt anpassad information och rådgivning

Att läkemedel används på rätt sätt är avgörande för att läkemedelsbehandlingen ska ge avsedd effekt. Därför har även apoteken en viktig uppgift att vid expediering ge individuellt anpassade råd och förvissa sig om att kunden vet hur hen ska använda sitt läkemedel.

Enligt WHO uppskattas följsamheten, dvs. att läkemedel används som det är tänkt, till ca 50 % i världens i-länder⁴ och i Sverige bedöms de årliga

⁴) https://www.who.int/chp/knowledge/publications/adherence_full_report.pdf

vårdkostnaderna till följd av läkemedelsrelaterad sjuklighet uppgå till mellan 12 och 19 miljoner.⁵ Apotekens insats är avgörande för att förbättra dessa siffror och undvika onödigt lidande hos patienterna.

Apotekens personal spelar en viktig roll för rätt läkemedelsbehandling, både för receptbelagda och receptfria läkemedel. Det är därför stor skillnad mellan att gå till ett apotek för råd och inköp av receptfria läkemedel och att handla receptfritt i annan handel där personalen inte får ge råd.

Grunduppdrag 3 – genomföra och upplysa om utbyte av läkemedel

Samhället ställer hårda krav för de läkemedel som de finansierar genom förmånssystemet. För att hålla nere kostnaderna för samhället är apoteken skyldiga

att utföra byten när det finns likvärdiga läkemedel till lägre priser – så kallade generiska läkemedel. Sedan 2009 finns ett särskilt periodens vara system som anger vilket läkemedel som apoteken ska byta till varje månad. Även om apoteken sparar mycket pengar åt samhället genom bytet så medför systemets utformning konsekvenser för patientsäkerheten och driver upp hanteringskostnaderna för apoteken. För apoteken innebär de ständiga bytena av vilken vara som ska finnas i lager i de ca 1300 utbytesgrupperna stort administrativt arbete och försvårar lagerplaneringen. För patienten kan de ständiga bytena innebära att fel läkemedel används eller att läkemedel inte används alls då olika namn och utseende är förvirrande, särskilt för äldre med många läkemedel. Det gör att extra tid behöver läggas på rådgivningen.

Foto: Jeanette Hägglund, bild från Apoteket AB

⁵) Gyllenstein, H. Economic impact of drug-related morbidity in Sweden. Göteborgs Universitet, 2014

Krav på apoteken

Följande grundläggande lag- och förordningskrav gäller för apoteken:

- Alla apotek måste ha ett tillstånd från Läkemedelsverket
- En farmaceut måste finnas på plats när apoteket är öppet
- Lokalerna måste vara lämpliga för apoteksverksamhet
- Läkemedelsansvarig farmaceut som ska rapportera eventuella avvikelser till Läkemedelsverket
- Tillhandahålla alla läkemedel och andra varor som ingår i förmånen när de skrivs ut på recept eller beställs från sjukvården
- Kunna hantera elektroniska recept, ha tillgång till högkostnadsdatabas och rapportera försäljningsinformation direkt till eHälsomyndigheten
- Ha ett eget system för att kontrollera att kraven på apotek efterlevs – egenkontrollprogram
- Tillhandahålla individuell och producentoberoende information och rådgivning om läkemedel, läkemedelsanvändning och egenvård
- Utfärda Schengenintyg, ha den nationella apotekssymbolen på apoteket och erbjuda delbetalning för förmånskostnader
- Hantera läkemedelsförmånen, inklusive generiskt utbyte
- Säker databehandling av personuppgifter
- Fungerande patientsäkerhetsarbete

Generella kvalitetskrav på apoteken:

- Kraven är höga på alla svenska apotek, oavsett ägare. Krav på apotek finns i lagar, förordningar och föreskrifter från Läkemedelsverket, Tandvårds- och läkemedelsförmånsverket samt Socialstyrelsen. De krav som ställs är lika, oavsett vem som äger apoteket.
- Kvalitetssystemen på de enskilda apoteken regleras av Läkemedelsverkets föreskrifter. På alla apotek finns en läkemedelsansvarig farmaceut, vars uppgift är att se till att kraven följs.
- Genom att arbeta förebyggande med tydliga rutiner och instruktioner, ansvarsfördelning och kompetensutveckling, minskar risken för felexpedieringar och andra avvikelser. Uppföljning genom exempelvis egeninspektion, stickprov och hållbarhetskontroller är också en del i arbetet med att kvalitetssäkra verksamheten.
- Allvarliga avvikelser rapporteras till Läkemedelsverket och till Inspektionen för vård och omsorg (IVO), enligt lex Maria.

7. TILLGÄNLIGHET TILL LÄKEMEDEL

Den svenska läkemedelsmarknaden är organiserad så att läkemedelstillverkarna har några få stora lager på centrala platser i Sverige. Apoteken har mindre lager på så många platser som möjligt runt om i landet. Varje apotek anpassar sitt läkemedelslager efter sin unika kundkrets.

Det svenska systemet

I Sverige går en väldigt hög andel av alla läkemedel via apoteken och alla apotek i Sverige måste kunna expediera samtliga läkemedel. Det gör att tillgången till läkemedel över hela landet blir likvärdig men innebär också en utmaning för apoteken. Det finns läkemedel som används av tiotusentals personer och läkemedel som endast används av enstaka patienter. Det är läkemedelstillverkarna som har de största lagren på några få centrala platser i Sverige medan apoteken har mindre lager på så många platser som möjligt. På varje apotek anpassar man lagret efter vilka kunder man har. Målet är att så många som möjligt ska få sina läkemedel direkt vid apoteksdisken och övriga ska inte behöva vänta längre än till klockan 16 nästa vardag. Vilken som är den bästa balansen mellan hur stort lager man har på apoteket och vilka varor som ska vara beställningsvaror är en svår avvägning för apoteken. Har man inte ett läkemedel i lager riskerar man att kunden väljer att gå till ett annat apotek, men man vill inte heller sitta med lager av läkemedel som inte säljs och som måste destrueras.

Lager hos läkemedelstillverkaren

Den största delen av alla läkemedel som finns i Sverige finns i läkemedelstillverkarens lager. Tillverkaren har sitt lager hos en distributör som också

ansvarar för att leverera läkemedlen till apoteken. Tillverkarens lager hos distributörerna räcker i genomsnitt till tre till fyra månaders förbrukning. Lagret fylls kontinuerligt på från tillverkarens fabriker som oftast ligger utanför Sverige. Det finns inga krav på hur stora lager som en tillverkare måste ha i Sverige och det kan variera mellan olika läkemedel och över tid hur mycket som finns i lagret i Sverige för just det läkemedlet. Fördelen med att ha stora lager hos ett fåtal distributörer är att det är lätt att fördela ut läkemedlen till apoteken efter behov utan att det blir lager liggande på "fel" plats i kedjan. Den statliga utredningen Hälso- och sjukvårdens beredskap föreslog i sitt delbetänkande "En förstärkt försörjningsberedskap för hälso- och sjukvården" att det skulle finnas krav på upp till 6 månaders lager av de vanligaste läkemedlen.

Lager hos apoteken

På landets 1411 apoteken finns runt 7,5 miljoner förpackningar receptbelagda läkemedel i lager fördelade på nästan 12 000 olika läkemedel. Ett genomsnittligt apotek har runt 5 000 förpackningar på lager fördelade på ca 2 300 olika läkemedel. De stora e-handelsapoteken har ännu större lager. Det totala lagret ute på apoteken motsvarar den volym som säljs i Sverige per månad.

Bild från Meds

Foto: Jeanette Hägglund, bild från Apoteket AB

Endast ett fåtal läkemedel har så stor försäljning att de säljs flera gånger i veckan på ett apotek och lagret kan då räcka i flera veckor. Många av de läkemedel som säljs mer sällan finns också i lager för att apoteken ska kunna ge bra service till sina kunder. Av ett sådant läkemedel, som kanske inte säljs oftare än varannan eller var tredje månad, finns då endast ett fåtal förpackningar i lager. Det gör att i genomsnitt räcker ett apoteks lager i ungefär en månad men slutar tillverkaren att leverera så kan enstaka varor ta slut på vissa apotek ganska snabbt men finnas kvar på andra apotek i flera månader.

Direktexpedieringsgrad

Apoteken försöker att hitta en bra balans mellan vad som ska finnas på lager och vad som är beställningsvaror. För att veta hur många kunder som får sina läkemedel direkt på ett apotek har det vid två tillfällen genomförts enkätstudier på apotek. Det kallas direktexpedieringsgrad och mättes av Sveriges Apoteksförening 2015 och av TLV 2019. Vid den senaste mätningen expedierades 92,6 procent av de efterfrågade recepten direkt. Det var en minskning från 94,9 procent 2015. Den största delen av minskningen berodde på att antalet läkemedel som inte kunde beställas från läkemedelstillverkaren ökat kraftigt – från 0,8 procent av alla recept till 1,9 procent av alla recept.

Apoteken mäter också det som kallas servicegrad vilket är andelen läkemedel som kan expedieras

direkt av samtliga läkemedel som ett apotek expedierar. Direktexpedieringsgraden täcker även in de tillfällen där kunden av någon anledning inte väljer att beställa läkemedlet, t.ex. genom att istället gå till ett annat apotek, och ligger därför något lägre än servicegraden. Servicegraden har ökat kontinuerligt under åren och var förra året 95,7 % - vilket är samma nivå som de senaste åren. Pandemin verkar inte alls ha påverkat servicegraden.

Servicegrad, årsmedeltal

Källa: SA Service AB

Tillgänglighet är inte bara lager

För att få sitt läkemedel på apoteket behövs också ett giltigt recept. Det är vanligt att kunder saknar giltiga recept när de kommer in på apoteken. En studentuppsats visar att över en tredjedel av patienterna saknade recept i sin läkemedelslista⁶ och en uppskattning från apoteken är att vart tionde efterfrågat recept inte kan expedieras då det är slutexpedierat eller utgången.

En annan sak som påverkar patienten är antalet läkemedel man har. Oavsett om alla läkemedel hämtas vid samma tillfälle eller om man hämtar olika läkemedel vid olika tillfällen så ökar risken för att

ett av dem vid något tillfälle är slut hos läkemedelsföretaget eller sällan efterfrågas på apoteket.

Det innebär att det är många personer som någon gång drabbas av att deras läkemedel inte kan expedieras direkt på apoteket.

Apoteken kan också hjälpa kunderna genom att ha tjänster som påminner när det är dags att hämta ut läkemedel eller erbjuda hemleverans när något inte finns inne på apoteket vid just det besöket.

I slutändan är det att kunden har sitt läkemedel när den behöver ta det som är det viktiga – inte att det ligger på ett apoteks lager.

Foto: Hanna Olsson, bild från Kronans Apotek

⁶) <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1543688/FULLTEXT01.pdf>

8. TILLGÄNGLIGHET TILL APOTEK

Idag finns

1 411
apotek

vilket är

52% fler

än när marknaden
omreglerades 2009.

Antal apotek

Apoteksmarknaden omreglerades 2009 och antalet fysiska öppenvårdsapotek har därefter ökat varje år fram till och med 2020. I slutet av december 2021 hade Sverige 1 411 öppenvårdsapotek, vilket innebär en ökning med cirka 480 apotek eller 52 procent

jämfört med 2009. Det finns således väsentligt fler apotek idag samt en betydande e-handel. 2021 innebär dock ett trendbrott då antalet apotek minskade och var 22 färre jämfört med 2020. En anledning till detta är den ökade e-handeln som nu svarar för närmare 20 procent av den totala försäljningen i värde. Trots den påtagliga ökningen av antalet apotek är den svenska apotekstätheten fortfarande bland den lägsta i Europa.

Apotekens öppettider

En minst lika viktig faktor för tillgängligheten som antalet apotek är vilka öppettider de har. Sedan 2009 har apotekens öppethållande ökat dramatiskt – från 45,3 timmar i veckan till 55,6 timmar i genomsnitt 2021, vilket innebär en ökning med 23 procent. Antalet söndagsöppna apotek har sedan omregleringen ökat från 154 till 559, vilket motsvarar en ökning med drygt 260 procent. Många apotek i landet har i dag öppet nära 100 timmar i veckan, nästan alla årets dagar.

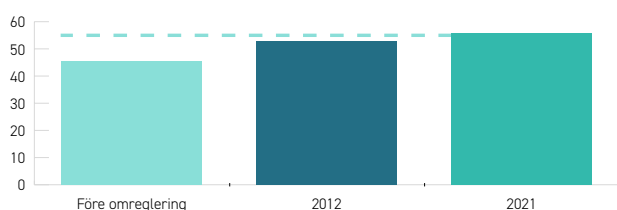
Antal fysiska öppenvårdsapotek per aktör

Apoteksaktör	Före omreglering	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Apoteket AB	929	345	365	375	372	370	372	388	394	394	397	402	391
Apotek Hjärtat ICA ¹		30	42	48	58	67	391	385	386	388	390	391	390
Kronans Apotek ²		189	209	219	300	305	309	323	325	326	323	324	318
Apoteksgruppen		150	155	158	163	165	169	177	185	188	193	197	193
LloydsApotek ³		50	81	77	79	83	80	79	78	78	78	77	75
Apotek Hjärtat ¹		256	270	277	306	307	-	-	-	-	-	-	-
Medstop ⁴		63	64	65	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vårdapoteket ⁵		24	24	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Andra aktörer		15	32	28	25	30	37	39	43	47	45	42	44
Summa	929	1122	1242	1274	1303	1327	1358	1391	1411	1421	1426	1433	1411

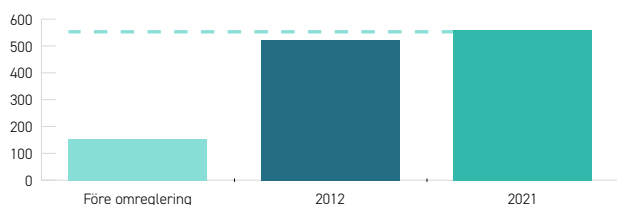
1) ICA Gruppens köp av Apotek Hjärtat genomfördes i början av 2015, och det gemensamma apoteksnamnet är Apotek Hjärtat. 2) Hette tidigare Kronans Droghandel. 3) Hette tidigare DocMorris. 4) Medstop köptes under 2013 av Kronans Apotek. 5) Vårdapoteket köptes under 2013 av Apotek Hjärtat. Anm. Mättidpunkt är slutet av december respektive år.

Källa: SA Service AB och expeditionsställeregistret, EXPO

Öppettid per apotek och vecka, timmar

Antal söndagsöppna apotek

Källa: SA Service AB och expeditiönsställeregistret EXPO

Bild från Apotea

Apotek per län och apotekstäthet

Samtliga län har fått fler apotek sedan omregleringen 2009. Flest etableringar har skett där efterfrågan på apotek har varit som störst, vilket ökat tillgängligheten och pressat ned väntetiderna på apoteken. Den största procentuella ökningen av antal apotek har skett i Uppsala och Stockholms län samt Blekinge och Skåne. I dessa län var dock apotekstätheten i utgångsläget den lägsta i landet, mätt som antal apotek

per invånare. Minst ökning har skett i Norrbotten, Jämtland, Dalarna och Västerbottens län. I dessa län var dock antalet apotek per invånare i utgångsläget bland det högsta i landet. Nyetableringen av apotek har alltså en naturlig och tydlig koppling till apotekstäthet i förhållande till invånarantal.

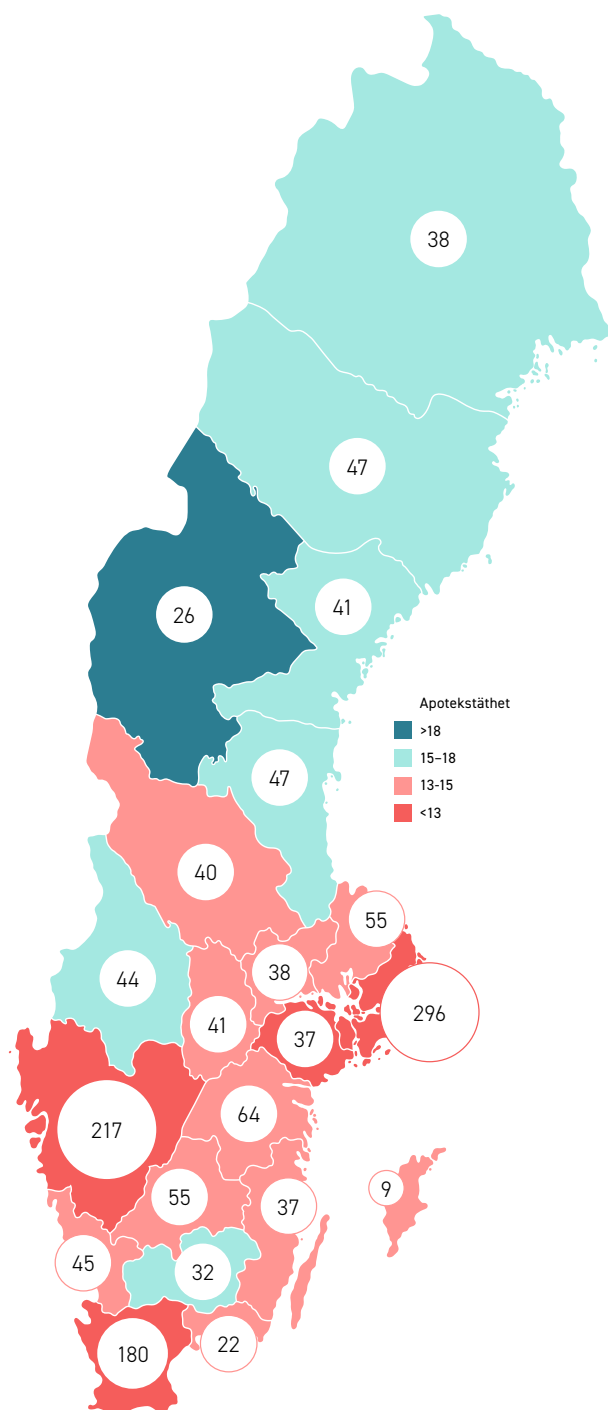
Antal öppenvårdsapotek och förändring per län

Län	Före omreglering	2021	Förändring, antal	Förändring, procent
Uppsala	28	55	+27	+96%
Stockholm	159	296	+137	+86%
Blekinge	12	22	+10	+83%
Skåne	103	180	+77	+75%
Halland	29	45	+16	+55%
Södermanland	24	37	+13	+54%
Västra Götaland	142	217	+75	+53%
Jönköping	36	55	+19	+53%
Kronoberg	21	32	+11	+52%
Västmanland	25	38	+13	+52%
Riket	929	1411	+482	+52%
Gävleborg	34	47	+13	+38%
Örebro	30	41	+11	+37%
Östergötland	47	64	+17	+36%
Värmland	34	44	+10	+29%
Gotland	7	9	+2	+29%
Kalmar	29	37	+8	+28%
Västernorrland	33	41	+8	+24%
Västerbotten	41	47	+6	+15%
Dalarna	35	40	+5	+14%
Jämtland	23	26	+3	+13%
Norrbotten	37	38	+1	+3%

Anm.: Mättdatum är slutet av december respektive år.

Källa: SA Service AB och expeditiönsställeregistret EXPO

Nästa figur visar apotekstätheten per län mätt som antal apotek per 100 000 invånare. Figuren illustrerar apotekstätheten 2021, där län med högst apotekstäthet är färglagda i blått/grönt medan län med lägst apotekstäthet är färglagda i rött/ljusrött. Det framgår att Jämtland och de andra Norrlandslänen samt Kronoberg och Värmland är de län som har högst apotekstäthet, medan Stockholm, Södermanland, Västra Götaland och Skåne har lägst apotekstäthet i förhållande till invånarantal. I cirkelarna anges antalet apotek per län och de större cirkelarna motsvarar fler apotek. Flest apotek finns naturligen i de tre storstads-länen som också har flest invånare, men samtidigt är apotekstätheten lägre i dessa län. För Sverige som helhet har apotekstätheten 2009–2021 ökat från knappt 10 till 13,5 apotek per 100 000 invånare.

Antal apotek och apotekstäthet per 100 000 invånare

Källa: SA Service AB och SCB

Bra spridning över landet

För att få en ytterligare bild av spridningen av apotek över landet har vi använt oss av den nya kommungruppsindelningen från 2017, som Sveriges Kommuner och Regioner har definierat, och analyserat förhållandena och utvecklingen under 2021. Tabellen visar att flest apotek eller närmare 40 procent finns

i större städer och kommuner nära större städer, följt av storstäder och storstadsnära kommuner (33 procent) samt mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner (knappt 29 procent). Fysiska apotek är således väl spridda över landet och olika kommungrupper. Av tabellen framgår vidare att minskningen av antalet apotek under 2021 skett i storstadsområdena och större städer medan antalet tvärtom ökat något för mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner jämfört med 2020. Nedläggningen av apotek under 2021 har således inte alls drabbat de mer glesbefolkade kommunerna.

Apotek i glesbygd

På vissa håll i landet är det svårt att bedriva lönsam apoteksverksamhet. Därför finns ett särskilt glesbygdstöd som under vissa förutsättningar kan ges till apotek för att minska risken vid vikande befolkningsunderlag. Under förutsättning att apotekens statligt reglerade marginal på receptläkemedel inte fortsätter att urholkas så finns ingen direkt anledning till oro för att apoteksverksamhet i glesbygd per definition är olönsam eller mer hotad än tidigare, se ovan. Ofta har många av dessa apotek en ställning av lokalt monopol och ett kundunderlag som är tillräckligt. De lönsamhetsproblem vi har sett på apoteksnivå rör främst etableringar i storstäderna där konkurrensen mellan aktörerna är hård. En utveckling som spelar stor roll för gles- och landsbygdsbors tillgänglighet är etableringen av internetapotek. Enligt en analys av TLV har mindre orter en högre andel e-handel och lägre apotekstäthet innebär högre e-handel. E-handeln kan därför ses som ett komplement till fysiska apotek i glesbefolkade områden.

Den svenska apotekstätheten i ett europeiskt perspektiv

Fram till 2009 var Sverige det land som näst efter Danmark hade lägst apotekstäthet i Europa, med knappt tio fysiska apotek per 100 000 invånare. Apotekstätheten har ökat efter omregleringen, och i slutet av 2021 fanns som nämnts 13,5 apotek per 100 000 invånare.

I ett europeiskt perspektiv är dock apotekstätheten i Sverige fortfarande låg och statistiken visar att Sverige fortfarande är ett av de tre länder som har lägst apotekstäthet efter Danmark och Nederländerna (se nedanstående diagram). I genomsnitt är apotekstätheten för de europeiska länderna knappt 31 apotek

Antal och andel öppenvårdsapotek per kommungrupp 2021 samt förändring jämfört med 2020

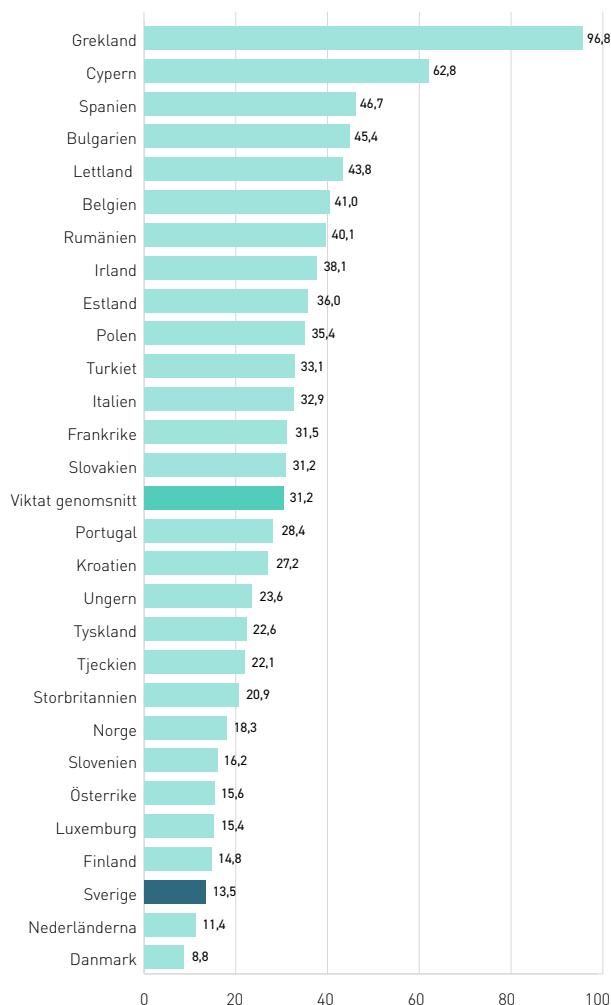
Huvudgrupp	Kommungrupp	Antal 2021	Antal per huvudgrupp	Procent	Antal 2020	Förändring Antal
A. Storstäder och storstadsnära kommuner	A1. Storstäder	243	468	33,2%	251	-14
	A2. Pendlingskommun nära storstad	225			231	
B. Större städer och kommuner nära större stad	B3. Större stad	345	540	38,3%	355	-11
	B4. Pendlingskommun nära större stad	107			107	
	B5. Lågpendlingskommun nära större stad	88			89	
C. Mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner	C6. Mindre stad/tätort	196	403	28,6%	194	3
	C7. Pendlingskommun nära mindre stad/tätort	86			86	
	C8. Landsbygdskommun	87			87	
	C9. Landsbygdskommun med besöksnäring	34			33	
Totalt		1411	1411	100%	1433	-22

Anm.: Kommungruppsindelningen baseras på SKR:s definition från 2017. Källa: SA Service AB, SCB och expeditionsställeregistret EXPO

per 100 000 invånare. I Sverige har alltså invånarna knappt 45 procent så många apotek i förhållande till folkmängden som de europeiska länderna i genomsnitt. En bidragande orsak är att den svenska befolkningen ökat relativt kraftigt under senare år. Nyetableringen av apotek i Sverige under de senaste åren uppvägs helt av att antalet svenskar blivit fler.

Svenska konsumenters tillgång till apotek är dock bättre än vad dessa siffror indikerar eftersom Sverige har den mest utvecklade e-handeln inom apoteksverksamhet av samtliga europeiska länder. I flertalet länder i Europa är det inte ens tillåtet för apotek att sälja receptbelagda läkemedel via e-handel. I Sverige utgör försäljningen i värde i e-handelskanalen 13 procent av den totala försäljningen av receptbelagda läkemedel och närmare 20 procent av försäljningen av OTC-läkemedel. Dessutom säljs ett sortiment av OTC-produkter i övrig detaljhandel, vilket inte är tillåtet i flera europeiska länder.

Antal apotek och apotekstäthet per 100 000 invånare

Källa: PGEU och Eurostat. Data avser år 2020/21

9. LÄKEMEDEL OCH MILJÖ

Välvald – apotekens guide för ökad transparens

Under 2021 lanserades Välvald, apotekens branschgemensamma guide till de läkemedelsföretag som är mer transparenta med sitt hållbarhetsarbete. Totalt elva företag med runt 300 receptfria läkemedelsprodukter fick loggan Välvald på hyllkanten på landets alla apotek i butik och e-handel.

Välvald togs gemensamt fram av apoteksbranschen eftersom apoteken upplevde att behovet att kunna svara på kunders frågor om hållbarhet och läkemedels påverkan på miljö växte. Guiden garanterar inte att ett företag är mer transparent eller att ett specifikt läkemedel är tillverkat mer hållbart än ett annat då läkemedelsföretagen idag inte lämnar ut sådan information. Men vissa läkemedelsföretag arbetar mer än andra med hållbarhet och för en ökad transparens och det vill apoteken premiera. Under 2021 ställdes två krav för att ett läkemedelsföretag skulle ingå i guiden. Företaget ska omfattas av en externt granskad hållbarhetsredovisning samt vara medlem i organisationen The Pharmaceutical Supply Chain Initiative (PSCI) som arbetar för transparens och hållbarhetsfrågor inom läkemedelsindustrin. Produkter som innehåller diklofenak exkluderas från Välvald.

Under året har ett intensivt arbete pågått för att skärpa kriterierna. Välvalds övergripande mål är att bidra till en hållbar läkemedelsproduktion. Ambitionen är att på sikt kunna ställa skarpa krav på hur enskilda produkter är producerade och att utveckla Välvald till en hållbarhetsmärkning. Kundens medvetna val ger apoteken möjlighet att visa att transparens och hållbarhetsfrågor är konkurrensfördelar även för läkemedel. Redan efter Välvalds första år ser vi ett stort intresse från flera läkemedelsföretag att vilja omfattas av guiden och uppfylla satta kriterier.

Inför 2022 har kriterierna utvecklats och inkluderar nu krav om att läkemedelsföretaget svarar på frågor gällande enskilda produkter. Företagen behöver garantera att de receptfria läkemedel som ingår i Välvald har tillverkats med respekt för mänskliga rättigheter, arbetares rättigheter, miljö samt fri från korruption. Kriterierna kommer att fortsätta att utvecklas och där så är möjligt, i linje med andra

hållbarhetsinitiativ. Till exempel Upphandlingsmyndighetens föreslagna krav för upphandling av läkemedel och tillämpningen av dessa hos regionerna. Läkemedelsverket, Tandvårds- och Läkemedelförmånsverket och eHälsomyndigheten har ett gemensamt regeringsuppdrag att utveckla kriterier för utsläpp av läkemedel till miljön inom ramen för en försöksverksamhet med miljöpremie inom läkemedelsförmånssystemet (periodens vara) under åren 2024 till 2027.

Ansvarsfullt användande av läkemedel med miljöskadlighet

Läkemedel innehåller aktiva substanser som ibland kan vara svårnedbrytbara och skadliga när de kommer ut i naturen. Dagens reningsverk är inte designade för att rena bort alla dessa olika substanser och resultatet blir att de når miljön. Ofta gör läkemedel så pass stor medicinsk nytta att de ändå ska användas. Hur och när dessa läkemedel ska användas för att göra största nytta till minsta möjliga skada för naturen är apotekens farmaceuter bäst lämpliga att kommunicera. Det gäller till exempel korrekt användning av receptbelagda antibiotika, men även receptfria smärtstillande läkemedel som säljs i egenvården.

Foto: Jeanette Hägglund, bild från Apoteket AB

Ett exempel på en substans som reningsverken i dagsläget inte avlägsnar är diklofenak, som också har en negativ påverkan på miljön. Läkemedelsverket klassar diklofenak i gelform som receptfritt vilket betyder att denna får säljas både på apotek och i annan handel utan rådgivning. Mot bakgrund av detta har apoteken sedan 2018 en branschöverenskommelse om att alla svenska apotek ska informera sina kunder om att diklofenak påverkar miljön negativt och bör användas med eftertanke. I början av 2022 rapporterade Läkemedelsverket sitt regeringsuppdrag kring möjligheten att nyttja miljöskadlighet i utvärderingen av var ett läkemedel får säljas. I uppdragets slutrapporten Miljöskadlighet för receptfria läkemedel⁷ förordar Läkemedelsverket att miljöskadlighet bör vägas in vid beslut om var läkemedel får säljas. Vår förhoppning är att diklofenak framgent enbart får säljas på apotek i samband med rådgivning.

Överblivna läkemedel

Oanvända läkemedel ska kasseras korrekt och förbrännas i särskilt godkända anläggningar. För att denna hantering ska ske så säkert som möjligt uppmanas allmänheten att lämna in sina överblivna läkemedel till apotek. Alla svenska öppenvårdsapotek måste enligt lag ta emot läkemedelsrester från allmänheten. Totalt samlade alla svenska apotek in cirka 1 400 ton läkemedelsrester 2021. Jämfört

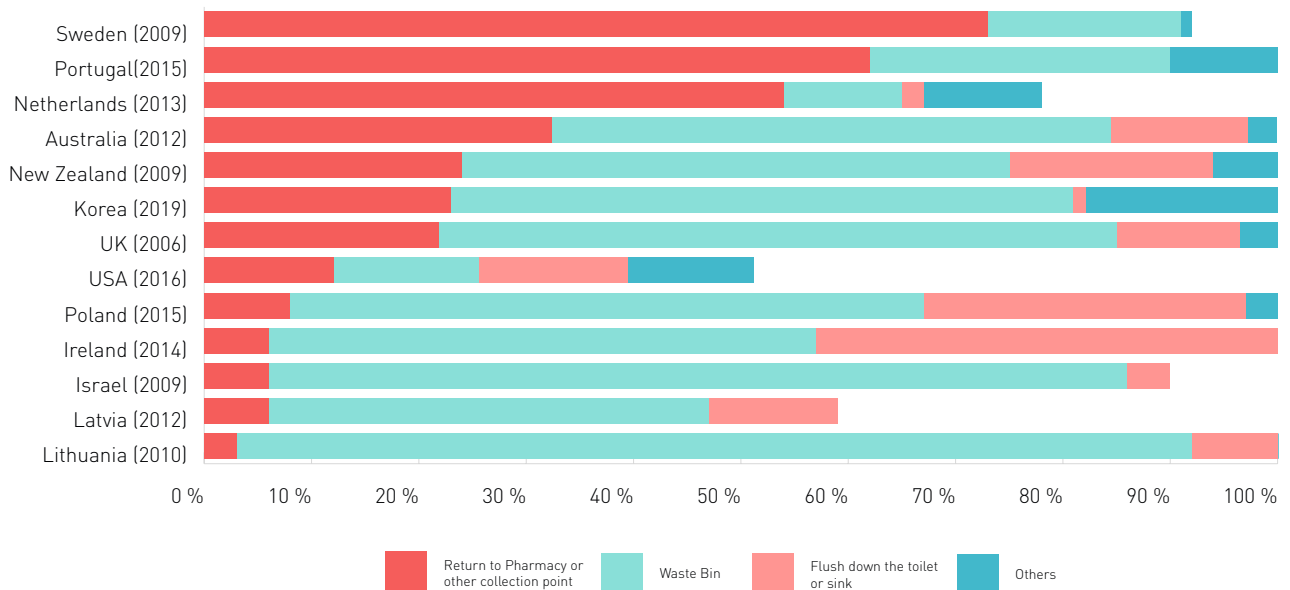
med andra länder är detta en mycket hög nivå. Detta framgår i en kommande rapport från OECD ”Management of pharmaceutical household waste, OECD publishing 2022 Paris”.

Apoteken lägger ner både tid och pengar på att ta emot oanvända läkemedel. För detta arbete kompenseras inte apoteken fullt ut, tvärt om. Kostnaderna för att ta emot överblivna läkemedel ökar för apoteken varje år och ligger på över 20 miljoner kronor. Det sker dessutom en del incidenter kopplade till återlämnande av läkemedel. Det handlar ofta om nålar och farligt avfall som lämnas på apotek trots att det ska återlämnas hos kommunernas återvinningscentraler. Kommunerna tillämpar inte alltid sitt ansvar i praktiken utan i stället hänvisar de flesta kommuner till apotekens samlingsansvar. Apoteken önskar med anledning av detta att kommunernas ansvar förtydligas.

Andelen överblivna läkemedel bör också minska och det finns flera sätt att göra detta. Läkemedelsindustrin bör exempelvis tillhandahålla fler startförpackningar av läkemedel till patienter som ska börja med ett nytt läkemedel eller ny styrka. Systemet med periodens vara borde revideras med längre utbytesperioder. Idag vittnar många om att de har stora mängder gamla läkemedel liggande hemma som inte används eller används fel.

⁷ <https://www.lakemedelsverket.se/4b116c/globalassets/dokument/regeringsuppdrag/rapport-ru-miljoskadlighet-receptfria-lakemedel-s2021-01905-delvis.pdf>

OECD Management of pharmaceutical household waste

OECD (2022, forthcoming) Management of pharmaceutical household waste, OECD Publishing, Paris

Apoteksföretagens arbete med hållbarhetsfrågor

Apoteksföretagen arbetar på flera sätt med hållbarhetsfrågor och för flertalet av företagen är miljö och hållbarhet viktiga frågor att profilera sig inom. Många av företagen ligger i framkant och det finns flera intressanta exempel att lyfta. Generellt ligger vi i Sverige före när det kommer till att ta ansvar för hållbarhet och miljö inom apotek. I rapporten "Best Practice Paper on Green and Sustainable Pharmacy in Europe"⁸ sammanställd av apotekens europeiska branschorganisation PGEU syns tydligt att vi i Sverige ligger långt före andra länder.

Transporter, emballage och förpackningsmaterial ger en direkt negativ miljöpåverkan och är därför tydliga fokusområdena för apotek. I takt med att e-handeln växer så blir dessa satsningar allt viktigare. Företagen både samverkar med och ställer krav på sina leverantörer för att hela kedjan ska bli mer klimatsmart. Nästan alla apoteksföretag arbetar aktivt och målmedvetet med att minska sitt klimatavtryck. Nedan följer några exempel från svenska apoteksföretag.

Under året har ett företag satt upp vetenskapligt förankrade klimatmål i linje med Parisavtalet som är godkända som Science Based Targets. Genom avtal med underleverantörer ställer flera företag krav på fossilfria transporter. Och ökad eldrift. Vissa väljer att klimatkompensera för transporter som ändå bidrar till utsläpp. Genom ett aktivt och målmedvetet arbete har ett av företagen minskat sina

koldioxidutsläpp från godstransporter med 23 procent under ett år. Och helt fossilfria in storstadsregionerna. Ett företag tillåter enbart transportörer med fordon som uppfyller miljöklass Euro 6 inom företagets lagerområde. Under året har flera företag valt att kartlägga sina klimatavtryck för att kunna arbeta mer målstyrt, höja kompetensen och minska sina avtryck.

Apoteksföretagen arbetar också aktivt med andra hållbarhetsfrågor. Flera företag samarbetar med externa forskare inom olika områden för att minska klimatavtrycken. Det rör sig till exempel om medverkan i projektet POPFREE som leds av forskningsinstitutet RISE och samlar aktörer från olika branscher och delar av värdekedjan för att fasa ut PFAS. Ett annat apoteksföretag samarbetar med återvinningsappen Bower med grundsyfte efter att få fler att återvinna sina plastförpackningar. Alla produkter från företagets eget varumärke går att panta. Satsningar på att lansera flera förpackningar av biobaserat material som är tillverkade i Sverige för att korta transportvägarna är andra projekt som apoteksföretag jobbar med. Ett företag har till exempel beslutat att de inte längre tar emot produkter som levereras i plasttråg till företagets lager. Ett e-handelsapotek har också en av Sveriges största solcellsanläggningar på sitt tak. Flera företag håller även särskilda återlämningskampanjer och ger extra kundklubbspoäng till kunder som lämnar tillbaka överblivna läkemedel.

⁸ <https://www.pgeu.eu/wp-content/uploads/2019/11/PGEU-Best-Practice-Paper-on-Green-and-Sustainable-Pharmacy-in-Europe.pdf>

10. FRAMTIDENS APOTEK

Under de senaste åren har det skett en stor utveckling på apoteksmarknaden – både i Sverige och i flera andra länder i världen. Mycket av det som vi ser hända har funnits mindre skala tidigare, eller i enbart vissa länder, men pandemin har snabbat på utvecklingen. I Sverige har vi framförallt sett en stark tillväxt i e-handeln medan vi generellt i Europa har en utveckling där apoteken knyts närmare övriga hälso- och sjukvård genom att vissa vårdinsatser flyttas till apotek. Det tydligaste exemplet är vaccination som idag genomförs av farmaceuter på apotek i många länder – men inte i Sverige. I Sverige startar i år en försöksverksamhet med farmaceutiska tjänster, något som bland annat redan finns i våra nordiska grannländer. Den utveckling som sker kommer fortsätta och framtidens apotek kommer att se annorlunda ut. Här spanar vi framåt kring hur apoteksmarknaden kommer se ut inom en inte alltför avlägsen framtid.

Läkemedel direkt hem

Patienter med kontinuerlig läkemedelsbehandling behöver inte alltid uppsöka ett apotek för att hämta ut läkemedel. Många läkemedel kommer att levereras direkt hem till patienten. Det finns ett flertal olika lösningar där läkemedel levereras efter behov utan att patienten behöver beställa och där läkemedlen är individualiserade, t.ex. genom dosförpackning. Kunderna fortsätter att gå till apoteken, för att få hjälp med nya läkemedel och mer akuta läkemedel men verksamheten på apoteken är främst inriktad på tjänster, rådgivning och vård än försäljning av läkemedel.

Digitalisering – inte bara e-handel

För att förenkla för patienterna att hålla koll på sina recept, läkemedel och hur de ska användas finns flera digitala tjänster. De allra enklaste påminner patienten om när det är dags att beställa nya läkemedel och de mer avancerade hjälper till att anpassa behandlingen genom samverkan med ansvarig läkare. Rådgivningen är mer digital med personligt anpassad information i text och bild med snabba kontaktvägar till specialiserade farmaceuter och andra med relevant kunskap. Bakom kulisserna finns många verktyg som hjälper farmaceuterna att se till att läkemedels-expeditionerna blir säkra där automatiserade

analyser av hela läkemedelsbehandlingen stödjer beslut och råd som lämnas. Flera av dessa verktyg stoppar felaktiga recept och misstänkta överförskrivningar redan innan de kommer fram till apoteken. Digitaliseringen innebär också att det finns mer information om läkemedels miljöpåverkan och möjlighet för patient att fatta välvägd beslut om vilka läkemedel som ska användas.

Nya sätt att förbättra läkemedelsanvändningen

Eftersom färre besöker apoteken för att hämta sina läkemedel ligger fokus på tjänster som förbättrar läkemedelsanvändningen. Den vanligaste tjänsten är stöd och planering kring hur och när läkemedelsleveranser ska ske, när det är dags för uppföljning och stöd vid nyinsättning eller förändringar av behandlingen. Tack vare den Nationella Läkemedelslistan kan farmaceuter på apotek lättare göra ändringar i recepten som att förlänga behandlingen i avvaktan på nästa läkarbesök, rensa ut dubletter och pausa eller ta bort recept på läkemedel som inte ska användas. På så sätt har patienter, läkare och farmaceuter en mer korrekt bild av vilka läkemedel som en patient verkligen använder. Men framförallt erbjuder apoteken en anpassad rådgivning som inte bara säkerställer rätt hantering utan också ser till att följsamhet, motivation och kunskap hos patienterna ökar.

Vård på apotek

Apotekens egenvård har utökats till att innehålla fler saker som idag kräver ett besök inom den traditionella vården. Enklare åkommor bedöms på apotek och det går att köpa läkemedel med subvention utan att behöva besöka en läkare. Vissa idag receptbelagda läkemedel säljs på apotek efter att en farmaceut säkerställt att det är säkert för patienten att använda. Samarbetet med vårdgivare innebär att alla apotek har flera olika partners – digitala vårdgivare, specialistkliniker och vårdcentraler – som gör det enkelt för patienterna att snabbt få vård på rätt vårdnivå. Att vaccinera sig på apotek är en självklarhet och något som är mycket uppskattat då det ger en god tillgänglighet för alla grupper i samhället. Apoteken ses som den naturliga första instansen för många vårdfrågor men även för förebyggande hälso- och friskvård.

11. OM SVERIGES APOTEKSFÖRENING

Sveriges Apoteks förening representerar de företag som bedriver apoteks verksamhet. Genom våra medlemmar företräder vi i princip samtliga apotek i Sverige. Föreningen är en branschorganisation, inte en arbetsgivarorganisation. Vårt uppdrag är att verka för stabila och förutsägbara förutsättningar för apoteken, där apoteksbranschens kund- och samhällsnytta tillvaratas.

Sveriges Apoteks förening har också ett helägt servicebolag, SA Service AB, som arbetar på uppdrag av sina kunder. Servicebolaget arbetar bland annat med juridisk och annan rådgivning inom apoteksområdet, företagsinriktade projekt samt vissa branschgemensamma annonserings- och marknadsföringsfrågor. SA Service erbjuder även försäljningsstatistik samt aktuell information och omvärldsbevakning om apoteksmarknaden och utarbetar underlag gällande apoteksbranschen.

Vid 2021 års utgång hade Sveriges Apoteks förening tio medlemmar som tillsammans drev nära 100 procent av landets 1 411 öppenvårdsapotek

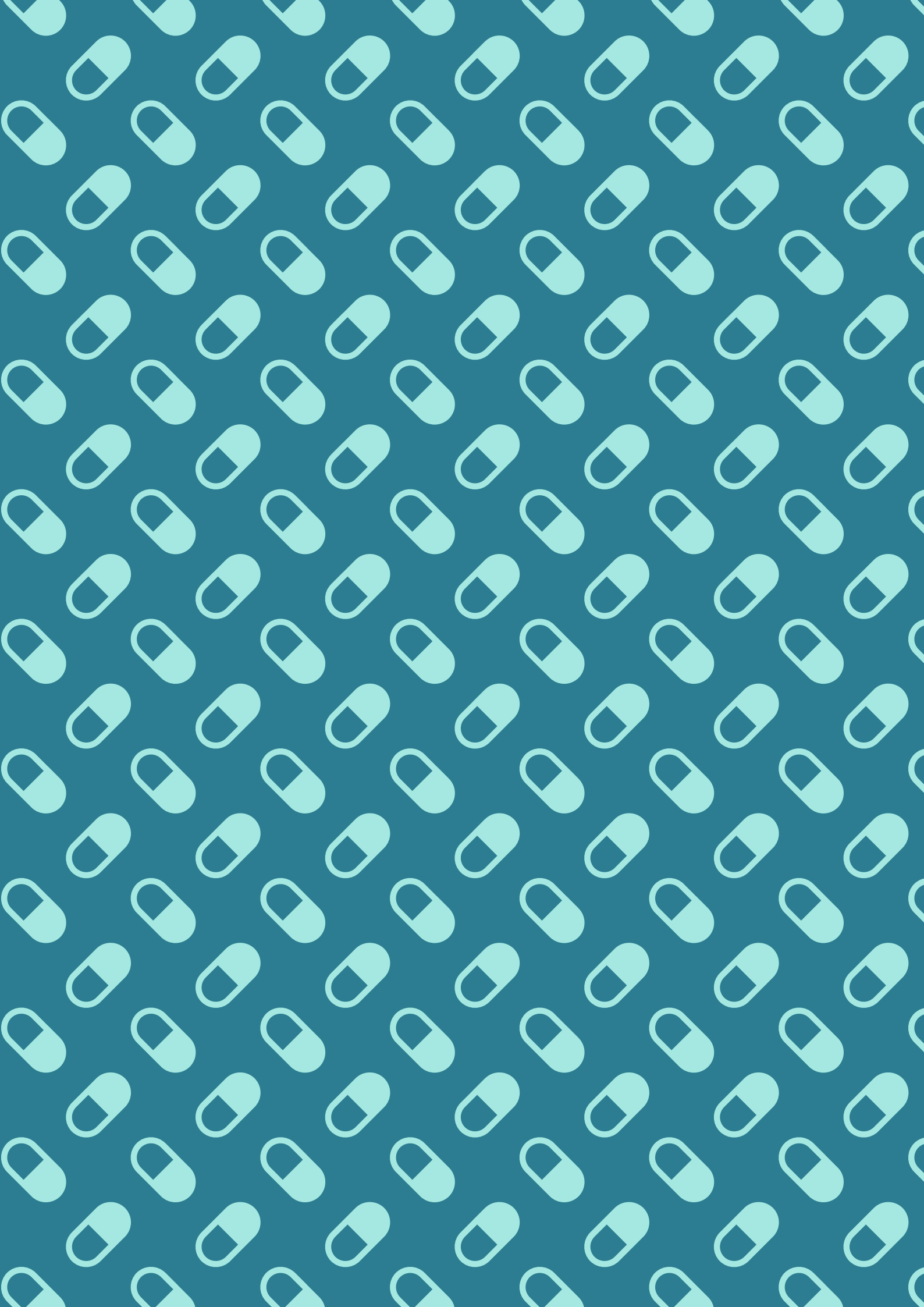
och 9 distans- eller internetapotek samt 34 sjukhusapotek. En av föreningens medlemmar är Sveriges Oberoende Apoteksaktörers Förening (SOAF) som organiserar 44 fristående apoteksentreprenörer. Detta innebär att vi representerar näst intill samtliga apotek i Sverige – från landets största kedjor till små enskilt drivna apotek.

Som branschförening är det viktigt att delta i debatten och visa apotekens samhällsnytta och potential. En av våra viktigaste uppgifter är därför att vara branschens röst i omvärlden och bidra till att öka kunskapen om branschen och dess frågor.

Sveriges Apoteks förening är en naturlig remissinstans. Vi företräder branschen gentemot politiker och beslutsfattare, myndigheter och Regeringskansliet samt andra branschföreningar. Särskilt viktiga frågor i branschens relationer med omvärlden är att verka för hög kvalitet, god patientsäkerhet, goda ekonomiska förutsättningar, kvalitativa farmaceutiska utbildningar och hög kompetens inom branschen.

Björn Falkenhall (chefsekonom), Fredrik Boström (chefsfarmaceut), Lisa Stern Ödmark (chefsstrateg) och Vd Johan Wallér.

SA SERVICE AB/SVERIGES APOTEKSFÖRENING
REGERINGSGATAN 60, 111 56 STOCKHOLM
INFO@SVERIGESAPOTEKSFÖRENING.SE | 070-239 16 06

**Sveriges
Apoteksförening**

WWW.SVERIGESAPOTEKSFÖRENING.SE
WWW.JOBBAPAAPOTEK.SE
WWW.APOTEKSWIKI.SE